

**VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS IR ES TEISĖS KATEDRA**

Dieninės studijų formos
5 kurso Tarptautinės ir ES teisės
studijų atšakos studentės
Astos Ančiūtės

MAGISTRINIS DARBAS

**TEMA: TAUTŲ APSISPRENDIMO PRINCIPŲ SANTYKIS SU
TERITORIJOS VIENTISUMO IR SIENŲ NELIEČIAMUMO
PRINCIPAIMIS**

The Relation of the Principle of Self-Determination with
the Principles of Territorial Integrity and Frontiers' Inviolability

Vadovas: **Dokt. Indrė Isokaitė**
Recenzentas: **Doc. Dr. Dainius Žalimas**

Vilnius, 2007

TURINYS

Ivadas.....	3
I. Tautų apsisprendimo principo vystymasis.....	6
1. Tautų apsisprendimas kaip deklaratyvus politinio pobūdžio postulatą...6	
2. Tautų apsisprendimas- vienas iš pagrindinių tarptautinės teisės principų..9	
II. Teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principų įtvirtinimas...17	
III. Principų santykis kolonijų tautų atžvilgiu.....	20
IV. Uti possidetis uris principas.....	23
V. JT Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika.....	26
1. Pietvakarių Afrikos (Namibijos) byla.....	27
2. Vakarų Sacharos byla.....	30
3. Rytų Timoro byla.....	33
VI. Principų santykis palestiniečių tautos atžvilgiu.....	34
1. Palestiniečių teisė į apsisprendimą.....	34
2. Sienos statymo okupuotoje Palestinos teritorijoje byla.....	37
3. Galimos perspektyvos.....	41
VII. XX amžiaus paskutiniojo dešimtmečio praktika ryšium su aptariamais principais.....	42
1. Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos iširimas.....	42
2. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos iširimas.....	44
VIII. Tautos, kurių teisės į išorinį apsisprendimą nepripažįsta tarptautinė valstybių bendrija.....	48
1. Čečėnų tauta.....	48
2. Tibetiečių tauta.....	50
Išvados.....	53
Panaudotų šaltinių sąrašas.....	55
Santrauka.....	60
Summary.....	61

IVADAS

Temos aktualumas. Tarptautinės teisės principai- tai fundamentalios tarptautinės teisės normos, išreiškiančios pagrindines tarptautinės teisės idėjas, esančias šios teisės sistemos pagrindu. Svarbu tai, kad nė vienas iš tarptautinės teisės principų negali būti aiškinamas bei taikomas visiškai izoliuotai nuo kitų principų, bet priešingai ir kartu neišvengiamai turi būti analizuojamas kitų principų kontekste. Galimos situacijos, kai vieno iš jų absoliutus laikymasis pažeidžia kitą tarptautinės teisės principą. Todėl norint išvengti tokių tarptautinės bendrijos taikai, saugumui bei kitoms vertybėms pavojingų pažeidimų, būtina įvertinti kiekvieno iš principų reikšmę ir svarbą konkrečiais atvejais, kartu užtikrinant ir kitų principų veikimą, nors ir ne visada absoliutų. Kitaip tariant, būtina surasti visų principų tinkamam įgyvendinimui maksimaliai naudingą jų tarpusavio pusiausvyrą. Šio darbo prasme yra svarbus tautų apsisprendimo principo santykis su teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principais. Pastarieji du principai pagal, galima teigti, sąlyginę klasifikaciją (pagal tai, kokiai tarptautinės teisės sričiai turi didesnės įtakos) priskiriami tarptautinės taikos ir saugumo principų grupei. Tuo tarpu, tautų apsisprendimo principas, kuriam dėl jo ypatingos svarbos bei pakankamai ilgai trukusio jo visuotinio pripažinimo darbe bus skiriamas didelis dėmesys, yra kolektyvinio pobūdžio žmogaus teisių principas. Šių principų santykis buvo aktualus jau XIX amžiuje Lotynų Amerikoje kuriantis nepriklausomoms valstybėms, svarbus dekolonizacijos bei dviejų Europos valstybių (Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos ir Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos) iširimo laikotarpiu. Jų aktualumas ir kartu suderinamumo problemos neišnyko ir šiandieniniame pasaulyje, kuriame vis dar yra tautų, deklaruojančių savo teisę į apsisprendimą, tačiau negaunančių realios galimybės ją tinkamai įgyvendinti dėl didžiųjų pasaulio valstybių, kartu ir tarptautinės bendrijos, pakankamai tvirto teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principų akcentavimo ir gynimo.

Darbo tikslas. Pagrindinis šiame darbe iškeltas tikslas yra, apibūdinant šių trijų principų vystymosi, norminio įtvirtinimo ir visuotinio pripažinimo raidą kartu atskleidžiant jų turinį, išryškinti pagrindinius esamus jų konfrontacijos aspektus bei pateikti galimus prieštaravimų tarp šių principų sprendimo būdus, reikalingus užtikrinant tarptautinės teisės garantuojamas tautų teises bei tarptautinės visuomenės saugumą ir stabilumą.

Darbo tyrimo objektas. Darbo objektas yra pagrindiniai tarptautinės teisės principai: tautų apsisprendimo, teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principai bei jų santykis. Bus nagrinėjamas teisinis šių principų reglamentavimas, Jungtinių Tautų Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika, teisės doktrina. Tačiau naivu būtų kategoriškai teigti, jog šių pagrindinių tarptautinės teisės principų taikymą praktikoje lemia vien tik teisiniai aspektai. Iš tikrųjų

pakankamai akivaizdu, jog tarptautiniuose santykiuose gana svarbų vaidmenį vaidina taip vadinamųjų galingiausių pasaulio valstybių ir daugumos tarptautinės bendrijos narių nuomonė, kuri dažnai yra sąlygojama politinių bei ekonominių motyvų. To akcentavimo neišvengta ir šiame magistriniame darbe, kadangi priešingu atveju, t.y. paneigiant šių neteisinių motyvų svarbą tarptautiniuose santykiuose, būtų sunku suvokti, kodėl vienos situacijose viršenybė teikiama tautų apsisprendimo principui, o kitais panašiais atvejais vadovaujamosi praktiškai vien tik teritorijos vientisumo bei sienų neliečiamumo principais.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, aštuonios dalys bei išvados. Kai kurios dalys atitinkamai yra padalintos į skyrius, kuriuose analizuojami skirtingi tos pačios temos aspektai. Pirmosiose dvejose dalyse apžvelgiama tautų apsisprendimo, teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principų vystymosi raida, norint akcentuoti laikotarpius, kada jie evoliucionavo į tarptautinės teisės principus ir tapo privalomi visai tarptautinei bendrijai. Kitose dvejose dalyse atskleidžiamas principų santykis kolonijų tautų atžvilgiu bei uti possidetis iuris principo taikymo reikšmė. Penktojoje dalyje apžvelgiama Jungtinių Tautų Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika, kuri yra susijusi su darbe aptariamais principais, norint išsamiau atskleisti jų santykį, bei toliau sekęs atitinkamų tautų kelias įgyvendinant teisę į apsisprendimą. Šeštojoje dalyje yra nagrinėjamas principų santykis palestiniečių tautos, kurią kaip vienintelę pasaulyje tautą, kovojančią dėl nepriklausomybės, esančią tarptautinės teisės subjektu, pripažįsta tarptautinė bendrija, atžvilgiu. Nesena praktika Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos ir Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos valstybių iširimo atveju ir principų santykis šiame procese yra aptariamas septintojoje darbo dalyje. Paskutinėje dalyje nagrinėjamas principų santykis dviejų tautų, kurios deklaruoja teisę į apsisprendimą, atžvilgiu. Šias abi tautas (čečėnus bei tibetiečius) vienija tai, jog jų teritorijas aneksavusios valstybės nepripažįsta jų teisės į apsisprendimą ir tai laiko savo vidaus reikalu, o kitų valstybių reakcija yra pakankamai pasyvi.

Tyrimo metodika. Siekiant darbe užsibrėžto tikslo remiamasi įvairiais teisiniais tyrimo metodais: istoriniu, lyginamuoju, teleoginiu, loginiu-analitiniu. Vienas iš svarbiausių šio darbo prasme istorinis metodas naudojamas siekiant apibūdinti trijų darbe aptariamų principų vystymosi, įtvirtinimo tarptautiniuose aktuose raidą, bei jų taikymo praktikoje tam tikrais istoriniais laikotarpiais subtilybes. Darbe neišvengiamai tenka lyginti skirtingų tautų kelio į apsisprendimą ir atitinkamai nepriklausomybę, praktiką, norint identifikuoti pagrindinius aspektus, lemiančius skirtingą trijų principų pusiausvyrą. Teleologinis (arba teisės akto leidėjo ketinimo) metodas leidžia atskleisti tikruosius valstybių ketinimus rezoliucijų bei kitų tarptautinių dokumentų priėmimo metu ir bandyti suprasti kodėl tos pačios deklaruojamos vertybės tarptautinės bendrijos narių yra suprantamos ir praktikoje vertinamos skirtingai. Loginis-analitinis

metodas naudojamas darant apibendrinimus, išvadas, teikiant problemų, kylančių iš aptariamų principų santykio, sprendimo būdus.

Darbo originalumas. Lietuvos teisės doktrinoje tautų apsisprendimo principo santykis su teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principais autoritetingų teisininkų išsamiai nebuvo nagrinėtas. Teisinėje literatūroje (tiek lietuvių, tiek užsienio autorių) randama tam tikrų šios temos aspektų analizė, išsamiau nagrinėjant šių principų santykį tam tikrų tautų atžvilgiu. Pažymėtina, jog šis magistrinis darbas yra originalus turinio bei keliamų tikslų atžvilgiu, siekiant kuo išsamiau, kiek tai leidžia apimtis, atskleisti darbo tematiką.

Svarbiausi šaltiniai. Darbe remtasi įvairiais šaltiniais: tarptautinėmis sutartimis, Jungtinių Tautų rėmuose priimamais dokumentais (pagrindė Generalinės Asamblėjos ir Saugumo Tarybos rezoliucijomis), Jungtinių Tautų Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimais bei konsultacinėmis išvadomis, autoritetingų teisininkų knygomis, straipsniais, taip pat publikacijomis Interneto tinklalapiuose. Šie minėti šaltiniai padeda surasti atsakymus į pagrindinį šio darbo rašymo procese iškeltą klausimą, koks yra tautų apsisprendimo, teritorijos vientisumo bei sienų neliečiamumo principų turinys bei, svarbiausia, koks yra jų tarpusavio santykis jų taikymo procese.

I. Tautų apsisprendimo principo vystymasis

1. Tautų apsisprendimas kaip deklaratyvaus politinio pobūdžio postulat

Kiekviename pasaulio krašte buvo ir kai kur vis dar tebėra tautų, reikalaujančių teisės į apsisprendimą. Tačiau norint suprasti šio reikalavimo turinį įvairiais istoriniais laikotarpiais bei tautų galimybę jį įgyvendinti visa apimtimi, neišvengiamai būtina remtis istoriniu kontekstu, kuriame ši teisė pradėjo formuotis ir vėliau evoliucionavo į vieną iš pagrindinių tarptautinės teisės principų.

Laisvo tautų apsisprendimo principo ištakos sutinkamos šiuolaikinių valstybių formavimesi XVIII amžiaus antroje pusėje. Principas buvo panaudotas JAV atsiskiriant ir paskelbiant nepriklausomybę nuo Didžiosios Britanijos, 1776 metais priėmus Amerikos Nepriklausomybės Deklaraciją. Pažymėtina tai, jo 1783 metais po septynerius metus trukusio Nepriklausomybės karo tarp Didžiosios Britanijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų buvo pasirašyta Paryžiaus taikos sutartis, kuria pastaroji valstybė buvo pripažinta tarptautinės teisės subjektu. „Klasikinėje tarptautinėje teisėje, kuri dar nežinojo tautų laisvo apsisprendimo principo, pripažinimas turėjo žymiai didesnę reikšmę, negu jis turi dabar, valstybių atsiradimo konstatavimui.“¹ Kaip žinia, klasikinėje tarptautinėje teisėje kitų valstybių pripažinimas turėjo konstitucinę reikšmę, t.y. lėmė naujos valstybės, kaip tarptautinės teisės subjekto, atsiradimą. Tuo tarpu šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje teigiama, jog pripažinimas turi tikrai deklaratyviąją reikšmę (nors kai kurie vėlesnėse dalyse aptartini atvejai sukelia abejonių, ar tokio traktavimo pilna apimtimi laikomasi ir praktikoje).

Laisvas tautų apsisprendimo principas buvo deklaruotas ir Prancūzijos Didžiosios Revoliucijos metais. Bet, žvelgiant į istorinius įvykius, akivaizdu, jog ši deklaruojama teisė pačių prancūzų revoliucionierių buvo naudojama ir tikslu pateisinti svetimų teritorijų prijungimą prie Prancūzijos (Avinjono teritorijos aneksija 1791 metais bei Belgijos aneksija 1793 metais), teigiant, jog tokiu būdu buvo išreikšta tose teritorijose gyvenančių tautų valia (pagal šiuolaikinės tarptautinės teisės normas tokios aneksijos yra nepateisinamos). „Principas, išreikštas 1793 metų Konstitucijos projekte, turėjo akivaizdžiai ribotą veikimo sritį.“² Visų pirma, prancūzai neketino kolonijų tautoms suteikti apsisprendimo teisės, taip pat buvo akcentuojama, kad jis taikomas tik egzistuojančių valstybių sienų pakeitimams. Be to, paminėtina, jog aiškiai nebuvo kalbama apie tautų teisę į vidinį apsisprendimą, t.y. teisę laisvai pasirinkti savo valdžią. Tačiau, nors to ir nenorėdami, prancūzai žengė vieną žingsnį, kuris neilgai trukus sąlygojo dekolonizacijos Lotynų

¹ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 82.

² Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 12.

Amerikoje pradžia: „1794 metais Prancūzijos Nacionalinis Konventas suteikė laisvę Haičio juodiesiems vergams ir paskelbė lygiateisiškumą su baltaisiais gyventojais. Po trejų metų Haitis paskelbė nepriklausomybę, ir nežiūrint vėlesnių Napoleono bandymų susigrąžinti Haitį, Prancūzijai teko pasitraukti ir pripažinti šios šalies nepriklausomybę.“³

XIX amžiaus pradžioje Lotynų Amerikos valstybės tapo nepriklausomos nuo Ispanijos ir Portugalijos. Jose gyvenančių tautų įgyvendinta teisė įkurti savo valstybes yra ne kas kita, o tautų apsisprendimo principo, kaip jis yra suvokiamas XX amžiuje, išraiška. Šių valstybių įkūrimo procesas iškėlė į tarptautinę areną ir uti possidetis iuris principą, kurio reikšmė darbe aptariamų principų santykiui išsamiau bus nagrinėjama ketvirtojoje dalyje. 1823 metais JAV Prezidento Džeimso Monro doktrinoje buvo išreikštas draudimas Europos valstybėms kištis į Amerikos žemyno reikalus: „Amerikos kontinentai ... nuo šiol negali būti laikomi jokios Europos valstybės būsimo kolonizavimo objektu.“⁴ Ir nors ši doktrina visų pirma buvo skirta apsaugoti JAV politinius bei ekonominius interesus, tačiau įžvelgiamas ir noras ginti Amerikos tautas nuo Europos valstybių vykdomos kolonizacijos. Bet, atkreiptinas dėmesys, kad Monro doktrina niekada nebuvo pripažinta teisiniu dokumentu Europoje.

Europoje XIX amžiuje laisvo apsisprendimo teisės principo plitimą stabdė kurį laiką buvusi galinga jėga Šventoji Sąjunga, kuri „buvo priešiška bet kokiai revoliucijos ir tautos, kuriančios savo valstybę, idėjai.“⁵ Tačiau nepaisant to šiame amžiuje ir Europoje buvo kalbama apie tautos teises. Paminėtinas italo Džiusepė Macini politinis postulatų, kuriame „buvo reikalaujama, kad visoms tautoms būtų leidžiama laisvai pasirinkti savo statusą.“⁶

Tarsi naują kvėpavimą aptariamasis principas įgijo XX amžiaus pradžioje dviejų politikų V. Lenino ir Vudro Vilsono teiginiuose. 1917 metais JAV prezidentas V. Vilsonas paskelbė savo vadinamuosius 14 punktų, kuriuose deklaruojama Europos tautų teisė sukurti savo valstybes ir atitinkamai turėti savo vyriausybes. Reikia turėti omenyje istorinį kontekstą, kuriame šie punktai buvo paskelbti. Po Pirmojo pasaulinio karo kai kurios iš karą laimėjusių sąjungininkų valstybių buvo linkusios aneksuoti Vokietijos kolonijas ir kai kurias arabiškai kalbančias Turkijos imperijos teritorijas. Būtent tokiems planams ir norėjo pasipriešinti JAV prezidentas V. Vilsonas, siekdamas ne tik eskaluoti, bet ir užtikrinti tautų apsisprendimo teisės pripažinimą. Iš esmės V. Vilsonas suprato tautų apsisprendimo teisę keliomis prasmėmis. Visų pirma, ji sąlygojo tautų teisę laisvai pasirinkti tokią valdžią, kokios nori tauta. Siedamas jos įgyvendinimą su teritorijos vientisumo išsaugojimu, JAV prezidentas akcentavo būtinybę teritorinius pakeitimus daryti tik, jei tai atitinka

³ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 84.

⁴ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 40.

⁵ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 87.

⁶ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 13.

suinteresuotų tautų interesus, todėl po karo „perbraižant“ Europos žemėlapi būtų būtina atisižvelgti į tose teritorijose gyvenančių tautų pageidavimus. Kalbėdamas apie kolonijų tautų teises, V. Vilsonas pažymėjo, jog šių tautų teisė į apsisprendimą turėtų būti derinama su metropolijų interesais. Trumpai tariant, jo supratimu, kolonijų tautoms suteikiama apsisprendimo teisė buvo siauresnės apimties negu kad ji buvo suprantama po Antrojo pasaulinio karo vykusiu intensyviu dekolonizacijos periodu. Tačiau vis dėlto, Tautų Sąjungos Statuto projekto nuostatos dėl apsisprendimo teisės nebuvo įtrauktos į galutinį Statuto tekstą. Po derybų buvo pasiektas kompromisas- buvo sukurta mandatų sistema, pagal kurią kiekvieną iš jau minėtų teritorijų turėjo administruoti viena iš sąjungininkių valstybių, prižiūrint Tautų Sąjungai. „Pagal Tautų Sąjungos Statuto 22 straipsnį mandatinėse teritorijose gyvenančioms tautoms kažkada ateityje turi būti leista įgyvendinti apsisprendimo teisę, tačiau konkreči data tam nebuvo nustatyta.“⁷

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Sovietų politikos lyderis V. Leninas „buvo pirmasis, kuris tarptautinei bendrijai atkakliai tvirtino, jog tautų apsisprendimo teisė yra pagrindinis kriterijus tautų išsivadavimui.“⁸ 1918 metų Sovietų Konstitucijoje taip pat sutinkama apsisprendimo teisė bei Sovietų respublikų teisė atsiskirti. Tačiau, turint omenyje sovietų vykdytą politiką, galima pakankamai drąsiai teigti, jog Leninas bei kiti sovietų politikai, išskeldami apsisprendimo teisę, visų pirma siekė ne suteikti tautoms galimybę sukurti savo nepriklausomas valstybes, bet sustiprinti socializmo idėjas ir vykstančią „klasių kovą“. Lyginant V. Lenino bei V. Vilsono tautų apsisprendimo teisės sampratą, akivaizdu, kad pirmojo požiūriu jos įgyvendinimas galėjo būti paremtas jėga. Tuo tarpu V. Vilsonas „įsivaizdavo apsisprendimo teisę kaip principą, kuri turi būti įgyvendinama ramiu, nesmurtiniu būdu vadovaujantis tarptautine teise.“⁹

Pažymėtina, kad ir taikos sutartyse, sudarytose po Pirmojo pasaulinio karo nebuvo minimas tautų apsisprendimo principas arba, jeigu ir minimas, tai tik kaip antraeilės reikšmės, greičiau deklaratyvaus pobūdžio teiginys. Pavyzdžiui, 1918 metų birželio 18 d. Versalio taikos su Vokietija sutartimi tam tikros teritorijos buvo perleistos naujoms susikūrusioms valstybėms Lenkijai ir Čekoslovakijai visiškai neatsižvelgus į tų teritorijų gyventojų valią. Tačiau po Pirmojo pasaulinio karo susikūrusios valstybės savo teisę į nepriklausomybę vis dėlto argumentavo būtent laisvo tautų apsisprendimo principu. Išskirtina Sovietų Rusijos pozicija Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo atžvilgiu- „1920 metų Taikos sutarties su Lietuva I straipsnyje Sovietų Rusija pareiškė visiems laikams pripažįstanti Lietuvos nepriklausomybę, remdamasi „paskelbtąja visų tautų teise laisvai apsispręsti ligi joms visiškai atsiskiriant nuo valstybės, kurios

⁷ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 392.

⁸ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 14.

⁹ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 21.

sudėtyje jos yra“ ... taigi galima prielaida, kad tautų apsisprendimo principas tarpukaryje buvo bent jau Europos regioniniu teisiniu principu, t.y. priklausė partikuliarinei tarptautinei teisei.“¹⁰

Žvelgiant į visus aukščiau paminėtinius istorinius įvykius bei į minėtą Tautų Sąjungos Statuto 22 straipsnį, kuriame įtvirtinta neapibrėžta nuostata dėl apsisprendimo teisės, darytina išvada, kad tautų apsisprendimo teisė išliko deklaratyvaus, o ne teisinio pobūdžio nuostata, madingu politiniu postulatu, daugeliu atvejų teikiant viršenybę ne šiai teisei, bet valstybės suvereniteto ir teritorijos vientisumui. Tą patvirtina ir 1920 metais Tautų Sąjungos Tarybos paskirtos Teisinių Komisijos, nagrinėjusios Suomijos ir Švedijos Karalystės ginčą dėl Alandų salų, išvada: „pozityvi tarptautinė teisė nepripažįsta tautoms, kaip tokioms, teisės atsiskirti nuo valstybės, kurios dalimi jos yra. Atvirai kalbant, teisės gyventojų daliai nuspręsti savo politinį likimą suteikimas ar nesuteikimas yra išimtinai kiekvienos valstybės suvereniteto bruožas.“¹¹ Plačiau nesigilinant į šį atvejį paminėtina tik tai, kad Švedijos Karalystė reikalavo, remdamasi tautų apsisprendimo principu, Alandų salų gyventojams suteikti galimybę plebiscitu apsispręsti, ar jie nori prisijungti prie Švedijos Karalystės. Tuo tarpu, Suomija tokios galimybės suteikimą laikė išimtinai jos vidaus reikalu. Taigi darytina išvada, kad kaip vienas iš tarptautinės teisės principų tautų apsisprendimo principas, kaip jis suprantamas dabar, buvo suformuluotas tik po Antrojo pasaulinio karo kaip šiuolaikinės tarptautinės teisės normų, įtvirtintų Jungtinių Tautų Įstatuose ar susiformavusių jų pagrindu, rezultatas.

2. Tautų apsisprendimas- vienas iš pagrindinių tarptautinės teisės principų

„Tautų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo principas“ yra tiesiogiai minimas Jungtinių Tautų Chartijos 1 bei 55 straipsniuose¹². Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiuose straipsniuose yra įvardijami Jungtinių Tautų tikslai ir siekiai. Tuo tarpu tarptautinės teisės principai yra išvardyti Jungtinių Tautų Chartijos 2 straipsnyje, kuriame nesutinkame aptariamo principo. Tačiau teigti, kad ir Jungtinių Tautų Chartija nepavertė politinės nuostatos dėl apsisprendimo teisės vienu iš tarptautinės teisės principu, nėra teisinga. Visų pirma, aiškinant lingvistiškai, matyti, jog apsisprendimo teisė yra tiesiogiai įvardijama kaip principas. Antra, nepaisant tai, kad JT Chartijoje šis principas nėra detaliau reglamentuotas, akivaizdu, kad visos valstybės narės įpareigojamos jo laikytis čia ir dabar, o ne kažkada ateityje, kaip kad išplaukia iš Tautų Sąjungos Statuto nuostatų. Taigi Jungtinių Tautų Chartija yra pirmoji tarptautinė sutartis,

¹⁰ Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Monografija. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005. P. 102.

¹¹ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 27.

¹² Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės žinios. 2002 02 13, Nr. 15-557.

kuria tautų apsisprendimo teisė buvo iš politinio lygmens perkelta į teisės normų lygmenį. Pažymėtina, kad, laisvo tautų apsisprendimo principo įtraukimo į tarptautinę sutartį idėja gyvavo vykstant Antrajam pasauliniam karui. „Atlanto Chartija, kurią parengė Prezidentas F.D. Ruzveltas ir Vinstonas Čerčilis, ir kuri buvo paskelbta 1941 m. rugpjūčio 14 d. skelbė tautų apsisprendimo teisę esant pagrindine norma, lemiančia teritorinius pakeitimus, taip pat esant principu, liečiančiu laisvą valdžios pasirinkimą kiekvienoje suverenioje valstybėje“¹³. Be abejo, ši Chartija įtakojė ir Jungtinių Tautų Chartijos rengimą ir įdomu tai, kad tautų apsisprendimo principas į projektą buvo įtrauktas būtent SSRS iniciatyva.

Jau kaip vienas iš septynių tarptautinės teisės principų tautų lygiateisiškumo ir laisvo apsisprendimo principas aiškiai yra numatytas JT Generalinės Asamblėjos 1970 metų spalio 24 d. rezoliucija 2625 (XXV) patvirtintoje „Deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją“. Pažymėtina, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas šią deklaraciją vertina kaip paprotinių tarptautinės teisės normų kodifikaciją, kadangi ji priimta vienbalsiai konsensu. Joje numatyta tiek visų tautų teisė laisvai nustatyti savo politinį statusą bei vykdyti savo ekonominį, socialinį ir kultūrinį vystymąsi, tiek kitų valstybių pareiga gerbti tokią teisę. „Suverenios ir nepriklausomos valstybės sukūrimas, laisvas jos susijungimas ar apsjungimas su nepriklausoma valstybe, ar kitokio politinio statuso atsiradimas, kurį laisvai nustatė tauta, yra šios tautos apsisprendimo teisės įgyvendinimo būdai.“¹⁴

Tautų apsisprendimo teisė kaip antrosios kartos, kolektyvinio pobūdžio žmonių teisė, priklausanti visoms tautoms, yra numatyta ir 1966 metais priimtų Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto¹⁵ bei Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto¹⁶ analogiškuose pirmuosiuose straipsniuose:

1. Visos tautos turi apsisprendimo teisę. Remdamosi šia teise, jos laisvai nustato savo politinį statusą ir laisvai vykdo savo ekonominę, socialinę ir kultūrinę plėtrą.

2. Siekdamos savo tikslų, visos tautos gali laisvai naudotis savo gamtos turtais ir ištekliais, nepažeisdamos jokių įsipareigojimų, atsirandančių dėl tarptautinio ekonominio bendradarbiavimo, grindžiamo abipusės naudos principu, ir iš tarptautinės teisės. Jokiais atvejais nė iš vienos tautos negalima atimti jai priklausančių pragyvenimo lėšų.

¹³ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 37.

¹⁴ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P.49.

¹⁵ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002 08 02, Nr. 77-3290.

¹⁶ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002 08 02, Nr. 77-3288.

3. Valstybės, šio Pakto Šalys, įskaitant valstybes, atsakingas už nesavarankiškų ir globojamų teritorijų valdymą, laikydamosi Jungtinių Tautų Chartijos nuostatų skatina įgyvendinti apsisprendimo teisę ir šią teisę gerbia.

Pažymėtina, kad pirmasis Paktas nėra tiesioginio taikymo tarptautinė sutartis bei nustato ne elgesio, o rezultato įsipareigojimus valstybei, t.y. valstybė turi siekti, kad „šiam Pakte pripažįstamos teisės palaipsniui būtų visiškai įgyvendintos“¹⁷. Be to, nėra jokio mechanizmo, kuris užtikrintų, kontroliuotų šiame Pakte numatytų teisių įgyvendinimą. Todėl tautų apsisprendimo teisę numatanti norma yra deklaratyvaus pobūdžio. Tuo tarpu antrasis Paktas yra tiesioginio taikymo tarptautinė sutartis, numatanti valstybių elgesio įsipareigojimus. Valstybės įsipareigoja gerbti ir užtikrinti Pakte pripažįstamas teises, savo nacionalinėse teisinėse sistemose sukurti atitinkamas teises priemones, kad asmenys galėtų apginti savo teises bei kad nacionalinės institucijos tinkamai išnagrinėtų asmenų prašymus, skundus. Tačiau dėl apsisprendimo teisės įgyvendinimo pagal pastarąjį Paktą iškyla kita problema- 1966 metų Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvaus protokolo¹⁸ 1 straipsnyje numatyta, kad valstybė, Pakto Šalis, kuri tampa šio Protokolo Šalimi, pripažįsta Komiteto kompetenciją, priimti ir svarstyti jos jurisdikcijai priklausančių privačių asmenų pranešimus, kuriuose teigiama, kad toji valstybė, šio Protokolo Šalis, yra pažeidusi tam tikras Pakte išdėstytas jų teises. Iš to seka, kad tik privatūs asmenys gali kreiptis dėl jų atžvilgiu padarytų pažeidimų, o tautai, kaip visumai, ar netgi tautos atstovams nėra suteikta tokia teisė. Pažymėtina, kad ir JT Žmogaus teisių komitetas, nagrinėjantis peticijas laikosi tokios pozicijos, sistemingai nepriimdamas nagrinėti peticijų dėl tautų apsisprendimo teisės pažeidimų.

Nors iš pirmo žvilgsnio atrodytų keista, kodėl individualių žmogaus teisių tarpe yra numatyta ir kolektyvinė tautos apsisprendimo teisė, toks įtraukimas gali būti „paaiškinamas tuo, kad tautos apsisprendimo teisės įgyvendinimas (savarankiškos valstybės sukūrimas, politinės ar kultūrinės autonomijos įtvirtinimas ir panašiai) sudaro svarbias prielaidas žmogaus teisių įgyvendinimui. Ir priešingai- tautos nepriklausomybės slopinimas tiesiogiai veda prie šiurkščių žmogaus teisių pažeidimų.“¹⁹ Įdomu tai, kad iniciatyva įtraukti į minėtus Paktus tautų apsisprendimo principą vėlgi priklauso būtent SSRS. Kaip ir Jungtinių Tautų Chartijos rengimo metu, taip ir rengiant Paktus sulaukta kai kurių valstybių kritikos dėl šio principo įtraukimo dėl įvairių motyvų, o ypač dėl grėsmės valstybių teritorijų vientisumui.

¹⁷ Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002 08 02, Nr. 77-3290.

¹⁸ Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolas // Valstybės žinios. 2002 08 02, Nr. 77-3289.

¹⁹ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 241.

Tautų apsisprendimo principas taipogi numatytas ir regioninių organizacijų dokumentuose: 1975 metų Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkio Baigiamajame Akte ir 1981 metų Afrikos žmogaus ir tautų teisių chartijoje.

Apibendrinant pažymėtina, kad tautos savo apsisprendimo teisę, remiantis JT Generalinės Asamblėjos 1960 metų gruodžio 14 d. rezoliucija Nr.1514 (XV) patvirtintos „Deklaracijos dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms“²⁰ antruoju punktu, JT Generalinės Asamblėjos 1970 metų spalio 24 d. rezoliucija 2625 (XXV) patvirtinta „Deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją“²¹ bei minėtų dviejų 1966 metų Paktų 1 straipsniu, gali realizuoti dviem formom:

1. Politinio statuso pasirinkimas.
2. Ekonominės, socialinės bei kultūrinės raidos pasirinkimas.

Atitinkamai skiriami trys politinio statuso pasirinkimo būdai (formos), numatyti JT Generalinės Asamblėjos 1970 metų spalio 24 d. rezoliucija 2625 (XXV) patvirtintoje „Deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją“:

1. Suverenios nepriklausomos valstybės sukūrimas.
2. Susijungimas su kita valstybe (to pavyzdys būtų 1990 metais įvykęs Šiaurės ir Pietų Jemeno susijungimas).
3. Kito politinio statuso, kokį nustato tauta, pasirinkimas (Puerto Rikas- asociacija su JAV).

Tuo tarpu minėtoje JT Generalinės Asamblėjos 1960 metų „Deklaracijoje dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms“ išskiria tokias nesavavaldžiose teritorijose gyvenančių tautų apsisprendimo formas:

1. Nepriklausoma valstybė.
2. Inkorporacija (integracija) į kitą nepriklausomą valstybę.
3. Laisva asociacija su kita nepriklausoma valstybe („asocijuotoji valstybė yra savarankiška vidaus klausimais, o nepriklausoma valstybė, su kuria ji yra asocijuota, yra atsakinga už užsienio reikalus ir gynybą.“²²).

Iš esmės tautos išorinis apsisprendimas paprastai veda į nepriklausomybę. Ir nors 1960 metų gruodžio 14 d. JT Generalinė Asamblėja „Deklaracijoje dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms“ pripažįsta, kad „nesavavaldžioje teritorijoje gyvenanti tauta gali

²⁰ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/NR0/152/88/IMG/NR015288.pdf?OpenElement> [2006 12 05]

²¹ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement> [2006 12 02]

²² Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 396.

pasirinkti integraciją arba laisvą asociaciją su nepriklausoma valstybe kaip alternatyvą nepriklausomybei²³, tačiau „praktiškai Generalinė Asamblėja išreiškė savo poziciją nepriklausomybės naudai palyginti su kitomis apsisprendimo formomis“.²⁴

Kitas svarbus tautų apsisprendimo principo raidos etapas buvo pripažinimas, jog šis principas yra *ius cogens* norma, nustatanti erga omnes pobūdžio įsipareigojimus. 1969 metų „Vienos konvencijos dėl sutarčių teisės“²⁵ 53 straipsnyje įtvirtinta *ius cogens* normos sąvoka- tai bendrosios tarptautinės teisės imperatyvioji norma, kurią kaip normą pripažįsta visa tarptautinė valstybių bendrija, nuo kurios neleidžiama nukrypti ir kuri gali būti pakeista tik tokio pat pobūdžio vėlesne bendrosios tarptautinės teisės norma. *Ius cogens* norma yra tokia norma, kuri nustato ergo omnes įsipareigojimus. Paminėtinos dvi bylos, kuriose buvo pabrėžta, jog apsisprendimo tautų apsisprendimo principas būtent ir yra *ius cogens* norma. „Tarptautinis arbitražas byloje dėl Jūros sienos tarp Gvinėjos- Bissau ir Senegalo delimitacijos (1989) tautų apsisprendimo principą pripažino *ius cogens* norma.“²⁶ Tuo tarpu Jungtinių Tautų Tarptautinis Teisingumo Teismas 1995 metų birželio mėn. 30 d. sprendimu Rytų Timoro byloje (Portugalija v. Australija) patvirtino, jog Rytų Timoras išliko nesavavaldžia teritorija ir jo gyventojai turi teisę į apsisprendimą bei kad ši teisė turi erga omnes pobūdį- „Portugalijos tvirtinimas, kad tautų teisė į apsisprendimą, išsirutuliojusi JT Chartijos ir JT praktikos dėka, turi erga omnes pobūdį, yra pagrįstas“²⁷. Tarptautinis Teisingumo Teismas šios bylos sprendime taip pat pabrėžė, kad tautų apsisprendimo principas, pripažintas tiek JT Chartijoje, tiek šio teismo jurisprudencijoje, yra vienas iš svarbiausių šiuolaikinės tarptautinės teisės principų. Be to, paminėtina, kad JT Generalinė Asamblėja 1992 m. gruodžio 16 d. priimtoje rezoliucijoje „Dėl visuotinio tautų apsisprendimo teisės įgyvendinimo“²⁸ patvirtino, kad visuotinis visų tautų, įskaitant kolonijines, apsisprendimo teisės įgyvendinimas yra esminė sąlyga, kad būtų laikomasi kitų žmogaus teisių, o pagrindines žmogaus teises numatančios normos taip pat yra *ius cogens* normos. Taigi tai, kad tautų apsisprendimo principas yra pripažintas *ius cogens* norma, reiškia, kad juo įtvirtintos vertybės yra viršesnės už kitose tarptautinės teisės normose įtvirtintas vertybes, įskaitant ir teritorijos vientisumą bei sienų neliečiamumą. Logiškai sektų, kad pastarieji du principai neturėtų prieštarauti tautų apsisprendimo principui. Akivaizdu, jog sutartys, numatančios valstybių teritorijų ir sienų pakeitimus, bet pažeidžiančios tautų apsisprendimo principą, yra niekinės. Tačiau žvelgiant į valstybių praktiką matyti, jog kai kuriais atvejais valstybės teritorijos

²³ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/NR0152/88/IMG/NR015288.pdf?OpenElement> [2006 12 05]

²⁴ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 396.

²⁵ Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios. 2002 02 06, Nr. 13-480.

²⁶ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 36.

²⁷ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1995 m. birželio 30 d. sprendimas byloje Portugalija v. Australia.

²⁸ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/156/46/IMG/N9315646.pdf?OpenElement> [2006 12 06].

vientisumo ir sienų neliečiamumo principams yra suteikiama pirmenybė tautų apsisprendimo principo atžvilgiu, nors tautos ir atitinka visus kriterijus, būtinus įgyti teisę įgyvendinti savo teisę į apsisprendimą.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nei Jungtinių Tautų Chartija, nei minėti 1966 metų žmogaus teisių Paktai, nei 1960 ir 1970 metų Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos Deklaracijos nepateikia pačios tautos sąvokos. 1992 metais UNESCO buvo sukūrusi specialų komitetą, kuris apibrėžė objektyvius tautos požymius. Apibendrintai galima teigti, jog žmonių grupė, kaip tauta, turi skirtis nuo kitų bendrijų pagal daugumą iš šių išorinių požymių: bendra istorija, kilmė, kalba, religija, bendras ekonominis pagrindas. Tačiau nereikia pamiršti, kad yra ir subjektyvus tautos požymis- atitinkama žmonių bendrija turi save identifikuoti kaip tautą.

Pažymėtina, kad tautinės mažumos nėra pripažįstamos tarptautinės teisės subjektais. Jos turi tam tikrą apsaugos statusą (teisę turėti savo kultūrą, naudotis savo kalba, išpažinti savo religiją), tačiau neturi teisės į laisvą apsisprendimą. Akivaizdu, jog mažumoms suteikus teisę į apsisprendimą atsirastų teisėta galimybė įgyvendinti separatistinius siekius bei atitinkamai iškiltų reali grėsmė valstybių teritorijos vientisumui ir sienų neliečiamumui, o kartu ir visos tarptautinės bendrijos stabilumui, kadangi daugelyje pasaulio valstybių gyvena tautinės mažumos. Tačiau, jeigu mažumos sukuria nepriklausomą valstybę, atitinkančią visus valstybės požymius, tai jos tolesnis egzistavimas iš esmės priklauso nuo tarptautinės bendrijos nuomonės (pripažinimo ar nepripažinimo). To pavyzdys būtų susikūrusi Bangladešo valstybė.

Kas liečia etnines, kalbines bei kultūrinės grupes- joms nėra pripažįstama apsisprendimo teisė. Tuo tarpu, rasinėms ir religinėms grupėms apsisprendimo teisė gali būti pripažįstama, tačiau esant griežtoms sąlygoms- „sąlygos, duodančios pagrindą atsiskyrimui: kada centrinė suverenios valstybės valdžia nuolatos atsisako suteikti atstovaujamojų teisių religinėms ar rasinėms grupėms, šiurkščiai ir sistemingai pažeidžia jų pagrindines teises ir paneigia galimybę pasiekti taikų susitarimą pagal valstybės santvarką.“²⁹

Yra skiriamas vidinis ir išorinis tautos apsisprendimas. Vidinis apsisprendimas- tai tautos apsisprendimas būti kitos valstybės sudėtyje ir laisvai plėtoti savo ekonominę, socialinę, kultūrinę raidą, turėti valdžią, atstovaujančią visai tautai. Jei tam yra sudarytos sąlygos toje valstybėje, tai tokia tauta neturi teisės reikalauti išorinio apsisprendimo, kuris suprantamas kaip tautos atsiskyrimas nuo valstybės. Vidinis apsisprendimas iš esmės nesukelia jokių grėsmių valstybės teritorijos vientisumui ir sienų neliečiamumui. Ir jeigu tautai yra suteikiamos visos garantijos vidiniam apsisprendimui, o ji vis tiek siekia išorinio apsisprendimo, remiantis JT Generalinės

²⁹ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 119.

Asamblėjos 1970 metų spalio 24 d. rezoliucija 2625 (XXV) patvirtinta „Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją“, galima teigti, kad tai yra neteisėta. Pažymėtina, kad vidinis apsisprendimas yra nuolatinė teisė. „Priešingai nei išorinis kolonijų tautų apsisprendimas- kuris pagal paprotinę tarptautinę teisę nustoja galioti iškart, kai yra įgyvendinamas- teisė į vidinį apsisprendimą nėra nei sunaikinama, nei susilpninta dėl to, kad ji jau buvo kartą taikyta ir pasiekta.“³⁰ Jeigu tauta įgyvendina savo išorinio apsisprendimo teisę integruodamasi arba sudarydama laisvą asociaciją su kita nepriklausoma valstybe, laikoma, kad ji jau įgyvendino išorinio apsisprendimo teisę atmesdama atsiskyrimo įkūrus savo nepriklausomą valstybę variantą, tuo tarpu teisė reikalauti užtikrinti teises, kurios sudaro vidinio apsisprendimo turinį, neišnyksta.

Kalbant apie nacionalinio išsivadavimo judėjimus, galima teigti, kad atsiskyrimas nėra veiksnys, lemiantis naujos valstybės sukūrimą, kol judėjimas dėl atsiskyrimo neįtvirtina savo nuolatinės atitinkamos teritorijos kontrolės. Taigi atitinkamai, kaip taisyklė, nepripažįstama nacionalinio išsivadavimo judėjimo teisė laikyti save naujosios valstybės vyriausybė prieš jam įtvirtinant savo nuolatinę atitinkamos teritorijos kontrolę. Kaip išimtį, galima paminėti, vienintelį atvejį, kai JT Generalinė Asamblėja 1973 metų lapkričio 2 d. priėmė rezoliuciją Nr.3061 (XXVIII)³¹, kuria pripažino Gvinėją- Bissau nepriklausoma valstybe jai vis dar tebekovojant dėl nepriklausomybės su Portugalija bei pasmerkė pastarosios valstybės besitęsiančius veiksmus šioje teritorijoje. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad ir už šią rezoliuciją balsavusios valstybės savo poziciją motyvavo tuo, kad Gvinėjos-Bissau nacionalinis išsivadavimo judėjimas tuo metu jau kontroliavo didžiąją dalį šalies teritorijos, nors ir nekontroliavo didžiųjų miestų. Vadinasi ši rezoliucija Gvinėjos-Bissau klausimu didžiąja apimtimi vis dėlto irgi atspindi tradicinio kontrolės kriterijaus taikymą. „Bet kuriuo atveju rezoliucija dėl Gvinėjos Bissau yra unikali, nes jokio kito nacionalinio išsivadavimo judėjimo Jungtinės Tautos niekada nepripažino nepriklausomos valstybės vyriausybė dar tuo metu, kai jis tik kovojo dėl nepriklausomybės.“³²

Pažymėtina, kad valstybė, susikūrusi pažeidžiant apsisprendimo teisę, tarptautinės teisės požiūriu greičiausiai yra niekinė. Kaip pavyzdys M. Akehurst ir P. Malanczuk knygoje „Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas“ pateikiamas Pietų Afrikos valstybės noras įkurti valstybėles, kurios pažeistų laisvo tautų apsisprendimo principą. Pietų Afrika, vykdydama apartheido politiką, 1976 metais ketino suteikti nepriklausomybę keletui jos teritorijoje įsikūrusių juodųjų valstybėlių (vadinamųjų Bantustanų). JT Generalinė Asamblėja, apartheidą prilygindama

³⁰ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 101.

³¹ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/NR0/281/33/IMG/NR028133.pdf?OpenElement> [2007 01 26].

³² Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 399.

apsisprendimo teisės pažeidimui, laikėsi pozicijos, kad Bantustanų įsteigimas buvo neteisėtas ir negaliojantis, nes tai reiškė neleidžiamos pagal tarptautinę teisę apartheido politikos įgyvendinimą. Generalinė Asamblėja ragino valstybes nepripažinti Bantustanų valstybėlių.

Dar vienas paminėtinas aspektas yra laisvo tautų apsisprendimo principo ir draudimo naudoti jėgą ar grasinti ja santykis. Visuotinai sutariama, jog tautos, turinčios teisę į apsisprendimą, turi teisę kovoti nacionalinio išsivadavimo karą, nes tarptautinėje teisėje nėra sukilimą draudžiančios normos, nors, Vakarų valstybių požiūriu, „nacionalinio išsivadavimo karus skatinančios Generalinės Asamblėjos rezoliucijos yra politiškai nepageidautinos.“³³

Visų pirma, aišku, kad valstybė, atsiskyrimo nuo kurios siekia tauta, neturi teisės naudoti jėgos siekiant apsunkinti ar viso paneigti apsisprendimo teisės įgyvendinimą. Kitaip tariant, valstybė nebegali naudoti jėgos savo pačios teritorijoje prieš minėtą teisę įgyvendinančią tautą. Tačiau sunku kategoriškai atsakyti, ar išsivadavimo judėjimas turi tokią teisę, tiksliau, ar gali tokiu atveju naudoti jėgą nepažeisdamas tarptautinės teisės normų. Socialistinės bei taip vadinamosios Trečiojo pasaulio valstybės laikėsi pozicijos, kad tautoms, jų išsivadavimo judėjimams, yra suteikiama teisė naudoti jėgą. Tuo tarpu Vakarų valstybės su tuo nesutiko. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad Jungtinių Tautų Chartijos 2(4) straipsnis, numatantis draudimą naudoti jėgą ar grasinti jėga, yra adresuotas tik Organizacijai ir jos narėms valstybėms, o ne kitiems subjektams, bei į tai, kad JT Generalinė Asamblėja šiuo klausimu priėmė keletą rezoliucijų, daroma išvada, kad „išsivadavimo judėjimai neturi teisės panaudoti jėgą, bet jie negali būti laikomi atsakingais už tarptautinės teisės pažeidimą tuomet, kai jie naudoja jėgą atsakydami į jėga paremtą apsisprendimo teisės neigimą.“³⁴ Pažymėtina, kad remiantis 1977m. Ženevos konvencijos 2 papildomu protokolu, galima teigti, jog tauta, vykdydama nacionalinio išsivadavimo kovą, turi laikytis kariavimo papročių ir gerbti žmogaus teises. Nėra abejonės, kad trečiosios valstybės pažeistų tarptautinės teisės normas suteikdamos pagalbą valstybei, neleidžiančiai joje gyvenančiai tautai įgyvendinti apsisprendimo teisės. Tuo tarpu, trečiųjų valstybių ribota pagalba kovojančiai dėl nepriklausomybės tautai yra galima- „trečiosios valstybės išsivadavimo judėjimams gali tiekti tikrai ekonominę, politinę ir logistinę paramą, taip pat siunčiant ginklus ir amuniciją.“³⁵ Be to, pripažįstama, kad jų pagalba kovojančiai tautai yra leidžiama tiek, kiek tai nelaikoma kišimusi į valstybės vidaus reikalus ir su sąlyga, kad gali būti siunčiamos tik trumpalaikės karinės pajėgos.

³³ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement> [2006 12 02].

³⁴ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 151.

³⁵ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 199.

II. Teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principų įtvirtinimas

Sienų neliečiamumo principas glaudžiai susijęs su jėgos ir grasinimo jėga nenaudojimo principu. Teritorinio vientisumo principas taip pat siejamas su jėgos ir grasinimo jėga nenaudojimo principu bei valstybių suverenios lygybės principu. Be to, galima teigti, kad sienų neliečiamumas yra loginė valstybės teritorijos vientisumo pasekmė. Todėl šie aptariami principai taip pat yra glaudžiai tarpusavyje susiję.

Nors tautų apsisprendimo principo ir teritorijos vientisumo santykis (taipogi pastarojo ir draudimo naudoti jėgą ar grasinti jėga principų santykis) iš dalies buvo apibūdintas JT Generalinės Asamblėjos 1970 metų spalio 24 d. rezoliucija patvirtintoje „Deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją“, tačiau teisės doktrinoje pripažįstama, jog teritorijos vientisumas kaip tarptautinės teisės principas aiškiai pirmą kartą buvo įvardintas bei apibrėžtas Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo pasitarimo, įvykusio 1975 metų rugpjūčio 1 d. Helsinkyje, Baigiamajame akte:

„Dalyvaujančios valstybės gerbs viena kitos teritorijos vientisumą. Atitinkamai jos susilaikys nuo bet kokių veiksmų, nesuderinamų su Jungtinių Tautų Chartijos tikslais ir principais prieš bet kurios dalyvaujančios valstybės teritorijos vientisumą, politinę priklausomybę ir vienybę, ir ypačingai nuo bet kurių tokių veiksmų, atliekamų panaudojant jėgą ar grasinant ją panaudoti. Dalyvaujančios valstybės taip pat susilaikys nuo bet kurios kitos teritorijos pavertimo karinės okupacijos ar kitų tiesioginių ar netiesioginių karinių priemonių objektu pažeidžiant tarptautinę teisę, ar įgijimo objektu panaudojant tokias minėtas priemones ar grasinant jas panaudoti. Jokia tokia okupacija ar įgijimas nebus pripažinti teisėtais.“³⁶

JT Generalinės Asamblėjos 1970 metų spalio 24 d. rezoliucija 2625 (XXV) patvirtintoje „Deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją“ numatyta, jog joks teritorijos įgijimas, atsiradęs grasinant jėga ar ją panaudojus negali būti pripažintas teisėtu. Šią nuostatą pabrėžė ir JT Tarptautinis Teisingumo Teismas Palestinos sienos byloje. Be to, JT Generalinė Asamblėja minėtoje deklaracijoje akcentavo, kad tautų apsisprendimo principas negali būti aiškinamas kaip leidžiantis visiškai arba iš dalies pažeisti suverenios ir nepriklausomos valstybės teritorijos vientisumą, o iš valstybių suverenios lygybės principo išplaukia nuostata, jog valstybės teritorijos vientisumas yra neliečiamas. Atkreiptinas dėmesys, jog pradiniame šios deklaracijos projekte

³⁶ <http://www.hri.org/docs/Helsinki75.html#H4.3> [2007 02 10].

Vakarų valstybės siūlė pirmuoju principu įrašyti tautų apsisprendimo principą, tačiau vis dėlto galutiniame patvirtintame tekste pirmuoju sutinkamas draudimo naudoti jėgą ir grasinti ja principas, kuris siejamas ir su valstybės teritorijos vientisumo bei politinės nepriklausomybės apsauga. Be abejonės, toks eiliškumas jokių būdu nereiškia, kad tautų apsisprendimo principas yra mažesnės reikšmės negu teritorijos vientisumas, tačiau tai, galima teigti, parodo atsargų valstybių požiūrį į šių dviejų principų santykį.

1963 metų Afrikos Vienybės Organizacijos Chartijos III (3) straipsnyje taip pat pabrėžtas pagarbos kiekvienos valstybės suverenitetui ir teritorijos vientisumui principas. Paminėtina ir 1976 metais priimta Alžyro Deklaracija dėl tautų teisių (tiesa, neturinti visiškai jokios privalomosios galios vien dėl to fakto, jog buvo sudaryta asmenų grupės, neturinčios vyriausybinių statuso). Ji išskirtina ir kartu įdomi tuo, kad čia laikomasi radikalaus požiūrio tautų apsisprendimo teisės atžvilgiu keliais aspektais. Visų pirma, akivaizdu, jog aptariamoje Deklaracijoje įtvirtintas tautų apsisprendimo teisės viršenybės principas teritorijos vientisumo atžvilgiu. Be to, atkreiptinas dėmesys, jog tautos, įgyvendindamos savo išsivadavimo siekius, pagal Alžyro Deklaraciją gali visiškai laisvai naudoti jėgą, net ir tais atvejais, kai tai grėstų draugiškiems valstybių santykiams. Be to, numatyta aiški pareiga kitoms valstybėms padėti įgyvendinti tautoms apsisprendimo teisę. „Ji suteikia mažumoms teises- įskaitant teisę atsiskirti- kurias valstybės iki šių dienų atsisako suteikti.“³⁷ Dėl šitų kelių tik paminėtų aspektų galima teigti, jog Alžyro Deklaracijos nuostatos nėra priimtinos šiuolaikinei tarptautinei bendrijai.

Be teritorijos vientisumo principo, 1975 metų Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkio Baigiamajame Akte taip pat pirmą kartą aiškiai įvardytas ir sienų neliečiamumo principas bei nustatytas jo turinys:

„Dalyvaujančios valstybės laiko neliečiamomis visas viena kitos sienas, kaip ir visų valstybių Europoje sienas, ir todėl jos dabar ir ateityje vengs bet kurių pasikėsinių į tas sienas. Jos atitinkamai vengs ir bet kokių reikalavimų ar veiksmų, kuriais siekiama užgrobti bei uzurpuoti bet kurios dalyvaujančios valstybės teritorijos dalį ar visą teritoriją.“³⁸

1970 metų „Deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją“ sienų neliečiamumas numatytas ne kaip atskiras tarptautinės teisės principas, o kaip sudėtinė draudimo naudoti jėgą ar grasinti jėga dalis, pažymint, kad negalima naudoti jėgos arba grasinti ja siekiant pažeisti esamas valstybių sienas.

³⁷ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 301.

³⁸ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P.51.

Atrodytų, jog aptariamus principus įtvirtinantis Helsinkio Baigiamojo Akto tekstas yra pakankamai išsamus, tačiau jis vis tiek buvo traktuojamas nevienodai. Išskirtina Sovietų Sąjungos pozicija- ji „šių principų formuluotes vertino kaip vieną iš svarbiausių savo laimėjimų, su kuriais ji siejo ir savo dalyvavimą konferencijoje, tikėdamasi jais įtvirtinti ir įteisinti pokarinę Europos politinį ir teritorinį sutvarkymą.“³⁹ Tuo tarpu likusios valstybės, nebuvusios SSRS įtakoje, iš tiesų neturėjo ketinimų užtvirti kelią bet kokiems sutartiniams sienų pakeitimams Europoje. Taip pat galima tvirtinti, jog pastarosios valstybės nebuvo linkusios leisti SSRS pasinaudoti šiuo Aktu siekiant įteisinti Baltijos valstybių aneksiją. Be abejonės, turint omenyje *ex injuria non oritur ius* („iš neteisės teisė neatsiranda“), SSRS ir negalėjo pagrįstai tikėtis, kad Helsinkio Baigiamajame Akte įtvirtintas sienų neliečiamumo principas suteiks teisėtą pagrindą įteisinti Baltijos valstybių aneksiją.

Tai, kad Helsinkio Baigiamąjį Aktą pasirašė tik Europos valstybės (taip pat JAV ir Kanada), o 1964 metų Afrikos Vienybės Organizacijos Kairo Deklaraciją (numačiusią status quo Afrikoje)-tik Afrikos kontinento valstybės, bei atkreipus dėmesį į tai, kad sienų neliečiamumo principas nėra aiškiai įtvirtintas jokiame universalaus pobūdžio tarptautiniame dokumente, rodo, jog tai yra regioninis principas. Tačiau negalima ir teigti, jog kituose žemynuose gali būti visiškai nesilaikoma šio principo. Be to, pažymėtina, jog Helsinkio Baigiamasis Aktas formaliai nėra tiesioginio taikymo tarptautinė sutartis, o greičiau dokumentas, numatantis politinio bei moralinio pobūdžio įsipareigojimus, kurių laikymasis turi užtikrinti ne tik Europos, bet ir visos tarptautinės bendrijos saugumą, stabilumą bei gerovę. „Politinė Baigiamojo Akto prigimtis nekeičia daugelio į ją įtrauktų įsipareigojimų teisinio turinio, nes jie išreiškia galiojančias tarptautinės teisės normas.“⁴⁰

„Pagarba teritorijos vientisumui yra pareiga, priklausanti valstybėms, bet ne atskiriems individams ar tautoms.“⁴¹ Iš tiesų, iš Helsinkio Baigiamojo Akto teksto matyti, kad būtent valstybės įsipareigojo gerbti teritorijos vientisumo, taip pat ir sienų neliečiamumo principus. Tačiau šio fakto negalima traktuoti kaip tautų absoliučios laisvės, tarkim, prisiskirti tam tikros Europos valstybės teritoriją kaip savo. Logiškai mąstant, jeigu tauta, siekdama įgyvendinti savo teisę į apsisprendimą, naudoja jėgą ar grasina ją, vadinasi, ji pažeidžia jėgos nenaudojimo, sienų neliečiamumo ir teritorijos vientisumo principus, o kartu iškyla ir labai rimtos abejonės ar jos

³⁹ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia. 2001. P. 721.

⁴⁰ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia. 2001. P. 721.

⁴¹ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 289.

teisės į apsisprendimą įgyvendinimas bus pripažintas tarptautinės bendrijos kaip atitinkantis tarptautinės teisės normas.

III. Kolonijos tautos

Vertinant tautų apsisprendimo bei teritorijos vientisumo principų santykį, svarbu tai, kad galimos konfrontacijos tarp jų sprendimo būdai priklauso nuo tautos statuso: ar tai yra kolonijos tauta, ar kita tauta, gyvenanti teritorijoje, neturinčioje kolonijos statuso. Kolonija pagal Jungtinių Tautų Chartiją turi statusą, kuris yra skirtingas nuo ją valdančios valstybės statuso bei ji nėra šios valstybės dalis. „Toks ypatingas ir skirtingas statusas pagal Chartiją egzistuos tol, kol kolonijos ar nesavavaldžios teritorijos tauta neįgyvendins savo teisę į apsisprendimą sutinkamai su Chartija, ypač su jos tikslais ir principais.“⁴² Iš to darytina išvada, jog kolonijų tautoms įgyvendinant išorinio apsisprendimo teisę, galima priešprieša metropolinės valstybės teritorijos vientisumui, o tuo labiau sienų neliečiamumui, yra minimali. Kolonijinių, taip pat ir gyvenančių okupuotose teritorijose, tautų išorinio apsisprendimo įgyvendinimas paprastai neveda į metropolinės ar okupuojančios valstybės teritorijos vientisumo griovimą. Tačiau grėsmė teritorijos vientisumui galėjo iškilti tuo atveju, kai kolonijoje gyveno kelios tautos, siekiančios įgyvendinti savo teisę į apsisprendimą nesukuriant vienos bendros valstybės, apimančios visą buvusios kolonijos teritoriją.

Vienas pagrindinių tarptautinių dokumentų, sąlygojusių dekolonizacijos procesą yra 1960 metų gruodžio 14 d. JT Generalinės Asamblėjos vienbalsiai priimta „Deklaracija dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms“, kuri vienareikšmiškai įpareigojo valstybes sudaryti sąlygas tautoms apsispręsti- „globojamose, nesavavaldžiose teritorijose ir visose kitose teritorijose, kurios dar netapo nepriklausomomis, turi būti imamasi neatidėliotinių priemonių visai valdžiai perduoti tų teritorijų tautoms be jokių sąlygų ir išlygų, remiantis jų laisvai išreikšta valia... siekiant suteikti galimybę joms naudotis visiška nepriklausomybe ir laisve“.⁴³ Pažymėtina, kad dekolonizacijos proceso, ypač aktyviai vykusio XX amžiaus penktajame, šeštajame bei septintajame dešimtmetyje, pasekmė buvo ypatingai žymus valstybių skaičiaus padidėjimas, nuo 1945 iki 1979 metų nepriklausomybę paskelbė per septyniasdešimt teritorijų. Ir tik nedidelis skaičius teritorijų tautų įgyvendino savo apsisprendimo teisę pasirinkdamos integracijos ar asociacijos su kita nepriklausoma valstybe kelią. „Dekolonizacijos

⁴² Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P. 50.

⁴³ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/NR0/152/88/IMG/NR015288.pdf?OpenElement> [2006 12 05].

era transformavo tautų apsisprendimą į dinamišką sąvoką tarptautiniuose santykiuose.⁴⁴ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad buvo laikoma, jog apsisprendimo teisė priklausė kolonijos tik tautai kaip visumai- „jei kolonijos teritorijos gyventojai yra susiskirstę į įvairias etnines grupes ir tautas, jie neturi teisės laisvai pasirinkti kiekviena savo išorinį statusą.“⁴⁵ Tai buvo pateisinama pirmiausiai kolonijų teritorijos vientisumo principu. Akivaizdu, kad suteikus visoms etninėms grupėms, kurių ypač daug Afrikoje, teisę įkurti kiekviena savo valstybę, būtų kilusi teritorinių konfliktų grėsmė. A. Cassese pateikia du išimtinis pavyzdžius, kuriuose Jungtinės Tautos akivaizdžiai tautų apsisprendimo principą laikė viršesniu už teritorijos vientisumo principą. Pirmuoju atveju, vietoj vienos suvienytos valstybės Ruanda-Urundi tapo dviem nepriklausomom valstybėms Ruanda bei Burundžiu. Tuo tarpu Britanijos Kamerūno teritorija, surengus du atskirus plebiscitus, tapo Nigerijos bei Kamerūno atskiromis dalimis.

Ar teritorija yra kolonija, vertinama pagal subjektyvų ir objektyvų kriterijus. Subjektyvus kriterijus reiškia tai, kad pati valstybė pripažįsta, kad ta teritorija yra jos kolonija ir tai deklaruoja Jungtinėms Tautoms. Objektyvieji kolonijos kriterijai yra keli: tokia teritorija yra pajungta jėga bei nutolusi nuo pagrindinės valstybės, tokios teritorijos gyventojai nušalinti nuo valdymo, išnaudojama metropolijos ekonominiams interesams. Galima teigti, kad pasaulyje yra tautų, kurios atitinka objektyvius kolonijos kriterijus, tačiau šiuo metu nėra nė vienos tautos, atitinkančios subjektyvų kolonijos kriterijų. Pažymėtina, kad jokia priežastis negali būti pagrindas pateisinti situaciją, kuomet yra paneigiama tautos teisė į apsisprendimą, įskaitant ir tautos atsilikimą. Tą aiškiai nurodo 1960 m. JT GA rezoliucija Nr.1514 patvirtintos „Deklaracija dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms“ 3 punktas: „Politinio, ekonominio, socialinio ar švietimo pasirengimo nepakankamumas niekada neturi būti pretekstu atidėlioti nepriklausomybės suteikimą.“⁴⁶

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad laisvo tautų apsisprendimo principo, įtvirtinto tarptautiniuose dokumentuose, taikymą iš pradžių ketinta „priskirti tik Europos valstybių užjūrio kolonijų tautoms, tačiau ilgainiui suvokta, kad toks šios teisės ribojimas neatitinka prigimtinių teisingumo reikalavimų, nes užkerta kelią visoms tautoms lygiomis teisėmis naudotis šiuolaikinės civilizacijos vertybėmis.“⁴⁷ Todėl SSRS bei kitų valstybių teigimas, jog laisvo tautų apsisprendimo principas taikytinas ne visoms tautoms, o tik gyvenančioms kolonijinėse

⁴⁴ Christopher C. Joyner. *Interantional Law in the 21 Century. Rules for Global Governance*. Rawman and Littlefield Publishers. 2005. P. 46.

⁴⁵ Cassese A. *Self-determination of peoples. A legal reappraisal*. Cambridge University Press, 1995. P. 72.

⁴⁶ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/NR0152/88/IMG/NR015288.pdf?OpenElement> [2006 12 05];

⁴⁷ Žalimas D. *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės*. Monografija. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005. P. 243.

teritorijose, ilgainiui nebeteko reikšmės. Įdomu tai, kad pozicijos, jog tautų apsisprendimo principas taikomas tik kolonijų tautoms, kuri laiką laikėsi ir valstybės-buvusios kolonijos. Jų pozicija grindžiama baime, jog teisės į apsisprendimą suteikimas kitoms, nekolonijinėms tautoms, sukels grėsmę jų teritorijų vientisumui. 1970 metų „Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją“ aiškiai parodė, kad užsieniečių vykdomas pavergimas, dominavimas ir išnaudojimas gali egzistuoti ir už kolonijinės sistemos ribų, tautoms, gyvenančioms okupuotose teritorijose bei teritorijose, valdomose rasistinių režimų ir tai buvo pripažinta ne tik atskirų valstybių, bet visos tarptautinės bendrijos. Kaip vienas iš šio principo įgyvendinimu siekiamų pasekmių būtent ir yra įvardytas tikslas „padaryti galą kolonializmui“⁴⁸. 1966 metų abiejų Paktų minėtuose 1 straipsniuose taip aiškiai pasakyti, jog „visos tautos turi apsisprendimo teisę“. „Tvirtinimas, kad apsisprendimo teisė taps atgyvenusi tuo momentu, kai paskutinė išlikusi kolonija pasieks nepriklausomybę, yra neteisingas.“⁴⁹

Kalbant apie globojamas teritorijas, kurių statusas yra apibrėžtas Jungtinių Tautų Chartijos XII skyriuje, pažymėtina, kad minėta Tautų Sąjungos mandatų sistema, 1945 metais įsteigus Jungtines Tautas, buvo pakeista beveik analogiška Jungtinių Tautų globos sistema. Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo metu jau nebėra teritorijų, turinčių globojamos teritorijos statusą, kitaip tariant, globos sistemos nustatymu iškelti tikslai (vienas iš jų sudaryti sąlygas globojamose teritorijose gyvenančioms tautoms apsispręsti dėl savo tolimesnio politinio statuso) buvo visiškai pasiekti. Paskutinė teritorija, kuriai JT Saugumo Taryba 1994 metais panaikino globojamosios teritorijos statusą buvo Palau. Tai buvo „paskutinis subjektas iš JAV administruotos Ramiojo vandenyno salų globojamos teritorijos“.⁵⁰ Jos gyventojai įgyvendino savo teisę į apsisprendimą plebiscitu pasirinkdami laisvą asociaciją su JAV.

Svarbu tai, kad iš teritorijų, kurios buvo administruojamos pagal Tautų Sąjungos mandatų sistemą, visos, išskyrus vieną, tapo nepriklausomomis prieš arba po Tautų Sąjungos panaikinimo 1946 metais, arba pateko globon pagal JT globos sistemą. Ta vienintelė išimtis buvo Pietvakarių Afrika (arba Namibija, kaip šią teritoriją pervadino JT Generalinė Asamblėja), buvusi Vokietijos kolonija, kurią administravo Pietų Afrika. Kaip vėliau bus aptarta šiame darbe, Pietvakarių Afrikos teritorijos statusas sukėlė ilgai trukusį ginčą tarp Pietų Afrikos ir Jungtinių Tautų. Kaip to pasekmė ir kartu tikslas sureguliuoti šį užsitęsusį konfliktą, kuris kėlė grėsmę ne tik pagrindinėms gyventojų teisėms, bet ir tarptautinei taikai ir saugumui apskritai, Tarptautinis Teisingumo

⁴⁸ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003. P.49.

⁴⁹ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 159.

⁵⁰ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 392.

Teismas priėmė 4 konsultacines išvadas bei 2 sprendimus šios teritorijos statusą liečiančiais klausimais.

IV. Uti possidetis iuris principas

Prieš pradėdant nagrinėti uti possidetis iuris principo reikšmę aptariamų principų santykyje, darbo autorė nori atkreipti dėmesį į tai, kad, analizuojant JT Tarptautinio Teisingumo Teismo, Badinterio Arbitražinės Komisijos dėl Jugoslavijos praktiką bei teisės doktriną, sutinkamos dvi nuomonės dėl šio principo vaidmens naujų valstybių kūrimosi procese. Priklausomai nuo to, ar jis suprantamas kaip tarptautinės teisės principas, ar tik kaip teisinės technikos, naudojamos nustatant sienas, principas, skirtingai vertintinas ir tautų apsisprendimo principo santykis su teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principais.

Bendrai tariant, uti possidetis iuris (lotyniškai „turėk teisę į tiek, kiek turi) principas, teisinėje literatūroje dar kitaip vadinamas automatišku sienų perleidimo principu, reiškia, kad valstybės siena yra nustatoma pagal nepriklausomos valstybės įkūrimo metu turimą teritoriją, kurią riboja kolonijinės ar administracinės federacinės valstybės sienos. Teisinėje literatūroje jis kartais laikomas teritorijos vientisumo arba sienų neliečiamumo principų sudėtine dalimi. Šio principo ištakos siekia XIX amžiuje Lotynų Amerikoje vykusį dekolonizacijos procesą. Jo buvo laikomasi naujoms valstybėms, išsivadavusioms iš Ispanijos bei Portugalijos viešpatavimo, nustatinėjant savo sienas, siekiant apsaugoti teritorijos vientisumą pagal tuo metu egzistavusias kolonijų administracines ribas.

XX amžiuje šiuo principu buvo grindžiamas sparčiai vykęs dekolonizacijos procesas kitame kontinente Afrikoje. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Afrikoje anksčiau nustatytos kolonijinės sienos dažniausiai būdavo nenatūralios ta prasme, kad „jas nustatant nebuvo atsižvelgiama į etninius skirtumus. Tačiau naujai susikūrusios valstybės nenorėjo radikaliai peržiūrėti sienų, todėl jos išlaikė savo esamas sienas ir išmintingai stengėsi išvengti neapibrėžtumo ir konfliktų.“⁵¹ Be abejonės, nesilaikius šio principo, galėjo kilti grėsmė, jog įvairios etninės grupės galėjo nesutarti tarpusavyje, kuriai istoriškai priklausė ar dabar priklauso tam tikra teritorija, o tokie plataus masto konfliktai galėjo apsunkinti visuotinį tautų apsisprendimo principo įgyvendinimą Afrikoje.

1964 metais Afrikoje vykstančios dekolonizacijos įkarštyje, regioninė Afrikos Vienybės Organizacija priėmė Kairo rezoliuciją, kurioje patvirtino, jog Afrikos sienų status quo turi būti išsaugotas ir, kad tarptautinės sienos Afrikoje turi būti sužymėtos ir likti tokios, kokios yra

⁵¹ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 205.

valstybėms pasiekus nepriklausomybę. „Pagal kolonijinių sienų paveldėjimo pripažinimą, Afrikos Vienybės Organizacijos narės efektyviai patvirtino uti possidetis iuris taikymą jų kontinente. Ši rezoliucija atspindi prioritetinę normą- atsidavimą teritorijos vientisumui ir tarptautiniam stabilumui.“⁵²

Tarp dviejų Afrikos valstybių Burkina Faso ir Malio kilusiame teritoriniame (pasienio) ginče 1986 metais Tarptautinis Teisingumo Teismas tokiais žodžiais pripažino pareigą gerbti egzistuojančias sienas perimant valstybių teises: „Nėra abejonių, kad pareiga gerbti iki tol egzistavusias tarpvalstybines sienas, perimant valstybių teises, kyla iš visuotinai pripažintos tarptautinės teisės taisyklės, nepriklausomai nuo to, ar ši taisyklė išreikšta uti possidetis iuris formuluote“.⁵³ Kaip Teismas akcentavo, iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog šie du principai prieštarauja vienas kitam. Tačiau šioje byloje buvo prieita išvados, kad uti possidetis iuris principas vis dėlto nesumenkina tautų apsisprendimo principo reikšmės. „Teisėjas Ad Hoc Abi Saab paaiškino, kad be sienų stabilumo, apsisprendimo teisės įgyvendinimas iš tikrųjų yra mirażas. Sumaištis nėra palanki žmogaus teisėms.“⁵⁴ Taigi būtinas šių principų derinimas, kadangi nesilaikant sienų neliečiamumo, o taipogi teritorijos vientisumo, kiltų grėsmė ir tautų apsisprendimo principui bei pagrindinėms žmogaus teisėms. „Esminis stabilumo reikalavimas turint tikslą išlikti, vystytis bei palaipsniui stiprinti nepriklausomybę paskatino Afrikos valstybes sutikti išlaikyti buvusias kolonijines sienas bei atsižvelgti į tai aiškinant tautų apsisprendimo principą.“⁵⁵ Uti possidetis iuris principas yra priešingas teisėjo Hardy Dillard Vakarų Sacharos byloje pasakytam teiginiui: “žmonės nusprendžia teritorijos likimą, bet ne teritorija žmonių likimą.“⁵⁶ Taigi tautų apsisprendimo teisės taikymas vis dėlto yra apribojamas, tačiau tarptautinės visuomenės stabilumo vardan, o kartu negalima teigti, kad šis apribojimas yra tokio masto, kuris pažeistų tautų apsisprendimo principą.

XX amžiaus pabaigoje buvo iškeltas uti possidetis iuris principo taikymo Europoje klausimas Jugoslavijos Socialistinės Federacijos Respublikos iširimo atveju. Badinterio Arbitražinė Komisija Jugoslavijos klausimu 1992 metų sausio 11 d. savo antrojoje išvadoje išdėstė sekančią poziciją: “Komisija mano, kad, bet kokioms aplinkybėms esant, apsisprendimo teisė neturi pakeisti nepriklausomybės paskelbimo metu egzistuojančių sienų (uti possidetis iuris), išskyrus kai valstybės susitaria kitaip. Ši išvada kyla iš pagarbos teritoriniam status quo principui,

⁵² Rosalyn Higgins. Problem and Process. International Law and how we use it. Clarendon Press. Oxford. 1994. P. 122.

⁵³ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje Burkino Faso v. Malis.

⁵⁴ Rosalyn Higgins. Problem and Process. International Law and how we use it. Clarendon Press. Oxford. 1994. P. 123.

⁵⁵ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje Burkino Faso v. Malis.

⁵⁶ Rosalyn Higgins. Problem and Process. International Law and how we use it. Clarendon Press. Oxford. 1994. P. 127.

ir ypač iš uti possidetis principo. Uti possidetis, nors iš pradžių taikytas reguliuojant iš dekolonizacijos kilusias problemas Amerikoje bei Afrikoje, dabar yra pripažintas bendru principu, kaip pareiškė Tarptautinio Teisingumo Teismas.⁵⁷ Taigi Badinterio Arbitražinė Komisija, remdamasi JT Chartija bei kitais tarptautiniais dokumentais, įskaitant 1978 metų Vienos konvencijos dėl valstybių teisių tarptautinių sutarčių atžvilgiu perėmimo 11 straipsnį, pažymėjo, kad turi būti gerbiamos visos išorinės sienos, ir kad sienos tarp konfliktuojančių šalių negali būti pakeistos, išskyrus savanorišku susitarimu. Trečiojoje Badinterio Arbitražinės Komisijos išvadoje buvo iškeltas klausimas, ar vidinės sienos tarp Kroatijos ir Serbijos bei tarp Bosnijos-Hercogovinos ir Serbijos gali būti laikomos sienomis viešosios tarptautinės teisės požiūriu, į ką buvo atsakyta teigiamai. “Akivaizdus tikslas yra apsaugoti naujų valstybių nepriklausomybę ir stabilumą nuo brožudiškų kovų grėsmės. Remiantis nusistovėjusiu tarptautinės teisės principu egzistuojančių sienų pakeitimas jėga negali sukurti jokių teisėtų pasekmių.”⁵⁸

Taigi, remiantis minėtu JT Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimu pasienio ginčo tarp Burkina Faso ir Malio byloje ir Badinterio Arbitražinės Komisijos dėl Jugoslavijos išvada, darytina išvada, jog uti possidetis iuris principas turėjo būti taikomas ne tik dekolonizacijos procese Lotynų Amerikoje ir Afrikoje, bet ir turi būti taikomas nekolonijiniame kontekste, kadangi išsirutuliojo į tarptautinės teisės principą bei turėtų būti taikomas visais atvejais, kuomet tautos sukuria naują valstybę. Tačiau vis dėlto šis principas irgi nėra absoliutus. Visų pirma, valstybės tarpusavio sutartimis gali nustatyti kitokias sienų ribas. Kita vertus, galioja tarsi šio principo taikymo prezumpcija, kuri yra stipresnė federacinėse valstybėse, kuriose yra nustatytos vidaus, administracinės sienos, ir atitinkamai sudėtingiau taikoma unitarinėse valstybėse.

Tuo tarpu pozicijos, kad uti possidetis iuris yra vienas iš tarptautinės teisės principų, vienas iš kritikų prof. habil. dr. V. Vadapalas tvirtina, kad uti possidetis iuris niekada nebuvo ir dabar netapo tarptautinės teisės principu ir „tai tik vienas iš metodų, kuriais vadovaujamosi nustatant naujų valstybių sienas.“⁵⁹ Kitaip tariant, tai yra tik teisinės technikos nustatinėjant naujų valstybių sienas principas. Ir valstybės turi ne pareigą, bet teisę pasirinkti jį taikyti, ar ne. Šią nuomonę patvirtina JT Tarptautinio Teisingumo Teismo 1992 m. rugsėjo 11 d. sprendimas Ginčo dėl žemės, salos ir jūros sienų byloje, kuriame jis nurodė, kad „ši teisė nėra tarptautinės, bet konstitucinės ar administracinės suvereno teisės dalis prieš pasiekiant nepriklausomybę.“⁶⁰ Ir iš tiesų laikantis šios pozicijos, nelabai suderinamas teiginys, jog „automatiško sienų perėmimo

⁵⁷ <http://www.ejil.org/journal/Vol3/No1/art13.html> [2007 03 03].

⁵⁸ <http://www.ejil.org/journal/Vol3/No1/art13.html> [2007 03 03].

⁵⁹ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 88.

⁶⁰ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 88.

principas viršija apsisprendimo principą,⁶¹ kadangi teisinės technikos principas lyg ir neturėtų prieštarauti vienam iš pagrindinių tarptautinės teisės principų- tautų apsisprendimo principui, be kita ko, esančiam ius cogens norma. Be to, tarkim Europos valstybių sienų apsaugos atveju galioja jau minėtas 1975 metų Helsinkio pasitarimo Baigiamajame Akte įtvirtintas sienų neliečiamumo principas, todėl uti possidetis iuris laikant tik teisinės technikos principu, neturinčiu privalomos galios, tautos vis tiek neįgyja teisės įgyvendinti savo teisę į išorinį apsisprendimą ignoruojant kitų valstybių sienas.

V. JT Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika

Prieš pradėdant nagrinėti konkrečias Tarptautinio Teisingumo Teismo bylas, svarbu aptarti šio Teismo kompetenciją, ypač turint omenyje, kad jo priimami sprendimai ir teikiamos konsultacinės išvados turi skirtingą teisinę galią.

Tarptautinio Teisingumo Teismo kompetenciją sudaro dvi jo funkcijos:

1. Ginčų tarp valstybių nagrinėjimas ir sprendimas. Bylų šalys gali būti tik valstybės, esančios Tarptautinio Teisingumo Teismo statuto dalyvėmis. Priimtas sprendimas bylos šalims turi privalomąją teisinę galią.

2. Konsultacinių išvadų teisės klausimais teikimas. Šiuo atveju teisę kreiptis konsultacinės išvados turi „tarptautinė institucija ar organizacija, kurioms Jungtinių Tautų įstatai suteikia teisę pateikti tokį prašymą, arba remdamasis šiais Įstatais“⁶². Pagal Jungtinių Tautų Chartijos (Įstatų)⁶³ 96 straipsnį dėl bet kokio teisinio klausimo konsultacinės išvados gali prašyti JT Generalinė Asamblėja ar Saugumo Taryba, o kitos JT institucijos ir specializuotosios įstaigos gali kreiptis tik jų veikloje iškylančiais teisės klausimais, prieš tai gavusios JT Generalinės Asamblėjos leidimą. Svarbu tai, kad konsultacinė išvada nėra privaloma ir turi tik patariamąjį pobūdį bei yra skirta ne valstybėms, o JT institucijai, kuri jos prašė.

Tarptautinis Teisingumo Teismas 2004 m. liepos 9 d. konsultacinėje išvadoje dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje teisinių pasekmių atmetė „tvirtinimą, kad jis šiuo atveju privalo atsisakyti pateikti konsultacinę išvadą todėl, kad jo išvada galėtų trukdyti politiniams derybų tarp Izraelio ir Palestinos sprendimams“⁶⁴. Tokiu būdu „teismas iš esmės patvirtino teisės viršenybę politikai, primindamas, kad išaiškinanti ginčui taikytinus teisinius principus

⁶¹ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 400.

⁶² Tarptautinio Teisingumo Teismo Statutas // Valstybės žinios. 2002 02 13, Nr. 15-557.

⁶³ Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės žinios. 2002 02 13, Nr. 15-557.

⁶⁴ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje teisinių pasekmių.

konsultacinė išvada gali būti labai svarbi, ypač tais atvejais, kai politiniai aspektai turi didelę reikšmę⁶⁵. Be abejonės, lygiai taip pat vertinant aptariamų trijų tarptautinės teisės principų santykį galima sutikti ir politinių aspektų, tačiau ir čia turi būti užtikrinama teisės viršenybė politinių motyvų atžvilgiu. Tačiau kartais vyksta priešingai. Tarkim, kalbant apie kitas tautas, gyvenančias teritorijose, oficialiai neturinčiose kolonijos statuso, akivaizdu, kad šiuo atveju daug lemia valstybių politinių galių santykis. Jei nepavyksta įgyvendinti teisės į tautų apsisprendimą (pavyzdžiui, Čėčėnijos atveju), politinėje valstybių arenoje apie tai išsamiau ir nekalbama.

1. Pietvakarių Afrikos (Namibijos) byla

Kaip minėta anksčiau, Pietvakarių Afrika buvo išimtis iš taisyklės, kad visos mandatinės teritorijos tapo nepriklausomomis valstybėmis arba pateko į Jungtinių Tautų globą, dėl jos statuso kilę ginčai sąlygojo gausią JT Tarptautinio Teisingumo Teismo praktiką, ir kurios gyventojų teisės į apsisprendimą įgyvendinimas truko ganėtinai ilgą laiką.

Pietvakarių Afrika, kaip buvusi Vokietijos kolonija, pagal Tautų Sąjungos mandatų sistemą buvo administruojama Pietų Afrikos. Po Antrojo pasaulinio karo Pietų Afrika, tvirtindama, kad mandatas nebegalioja, kreipėsi į Jungtines Tautas, prašydama pripažinti, kad ši teritorija tapo Pietų Afrikos dalimi. Jungtinės Tautos atmetė šį prašymą. Tarptautinis Teisingumo Teismas 1950 metų liepos 11 d. savo pirmojoje konsultacinėje išvadoje dėl Pietvakarių Afrikos tarptautinio statuso⁶⁶ pasisakė, kad Pietų Afrika nebuvo įpareigota vietoj mandatų sistemos nustatyti globos sistemą, bet kadangi ji to ir nepadarė, jai liko mandate numatytos pareigos, o JT Generalinė Asamblėja perėmė Tautų Sąjungos vykdytas priežiūrines funkcijas.

Kitose toliau sekusiose 1955 metų birželio 7 d. ir 1956 metų birželio 1 d. konsultacinėse išvadose Tarptautinis Teisingumo Teismas svarstė procedūras, pagal kurias JT Generalinė Asamblėja turėjo įgyvendinti savo priežiūrines funkcijas, klausimus. Tačiau šių konsultacinių išvadų turinys nėra šio darbo nagrinėjimo objektu.

Kaip jau minėta, konsultacinės išvados neturi privalomosios galios, todėl Pietų Afrika realizavo savo teisę atsisakyti jomis vadovautis teigdama, kad jos vykdomo Pietvakarių Afrikos administravimo tarptautinė priežiūra baigėsi kartu su Sąjungos panaikinimu 1946 metais. 1960 metais Liberija ir Etiopija, dvi buvusios Tautų Sąjungos narės, Tarptautiniam Teisingumo Teismui pateikė ieškinį prieš Pietų Afriką, prašydamos Teismą paskelbti, kad Pietų Afrika,

⁶⁵ Žalimas D. Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemos Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje // *Justitia*. Nr. 4 (52). 2004. P.48.

⁶⁶ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1950 m. liepos 11 d. konsultacinė išvada dėl Pietvakarių Afrikos tarptautinio statuso.

įvedusi apartheido režimą Pietvakarių Afrikoje, pažeidė mandatą. Tarptautinis Teisingumo Teismas 1962 metų gruodžio 21 d. priėmė preliminarų sprendimą ir 1966 metų liepos 18 d. sprendimą. Atkreiptinas dėmesys, kad šie sprendimai yra kontraversiški, kaip kad teigiama literatūroje, dėl vienintelės priežasties: „pasikeitus Teismo sudėčiai, teisėjai, kurie sudarė mažumą 1962-aisiais, tapo dauguma 1966 metais, todėl Teismas nukrypo nuo savo ankstesnio sprendimo“.⁶⁷ Jei Teismas būtų priėmęs sprendimą Liberijos ir Etiopijos naudai, akivaizdu, jog jo sprendimas, kitaip nei šiuo klausimu pateiktos konsultacinės išvados, būtų buvęs privalomas Pietų Afrikai. Tačiau 1966 metais Teismas priimtame sprendime konstatavo, kad Pietų Afrikos įsipareigojimai pagal mandatą, kiek jie lietė elgesį su Pietvakarių Afrikos gyventojais, egzistavo Tautų Sąjungai, o ne atskiroms jos narėms valstybėms. Todėl Teismas atmetė Etiopijos ir Liberijos pateiktus ieškinius teigdamas, kad šios pastarosios valstybės neturi teisės siekti teisių, kurios joms nepriklauso, užtikrinimo. Pažymėtina, kad tokie Teismo sprendimai buvo kritikuojami, ypač Afrikos ir Azijos valstybių, kadangi pagrindas, kuriuo remdamasis Teismas išsprendė šią bylą 1966 metais, buvo labai panašus į tą motyvą, kurio Teismas nepripažino 1962 metais, priimdamas preliminarų sprendimą atmesti įvairius Pietų Afrikos argumentus, teigusius, jog Teismas neturi jurisdikcijos nagrinėti bylą. 1966 metais JT Generalinė Asamblėja priėmė rezoliuciją Nr. 2145 (XXI), skelbusią, kad „Pietų Afrika nevykdė savo įsipareigojimų dėl mandatinės teritorijos administravimo bei įsipareigojimus užtikrinti moralinę ir materialinę gerovę bei saugumą Pietvakarių Afrikos gyventojams ir faktiškai atsisakė mandato“⁶⁸. Kaip šių pažeidimų pasekmė buvo nurodyta, jog Pietų Afrika neteko teisės administruoti Pietvakarių Afriką, kuri nuo tol pateko tiesioginėn Jungtinių Tautų jurisdikcijon. Ši rezoliucija patvirtino, kad „Pietvakarių Afrikos gyventojai turi neatimamą teisę į apsisprendimą, laisvę ir nepriklausomybę pagal Jungtinių Tautų Chartiją.“⁶⁹ Tuo tarpu, JT Saugumo Taryba taip pat priėmė eilę rezoliucijų šiuo klausimu. 1969 metų kovo 20 d. rezoliucijoje Nr.264 pareiškė, kad „Pietų Afrikos Vyriausybės veiksmai, skirti sugriauti Namibijos nacionalinę vienybę ir teritorijos vientisumą įsteigiant Bantustanų valstybes, prieštarauja Jungtinių Tautų Chartijos nuostatoms.“⁷⁰ Tų pačių metų rugpjūčio 12 d. JT Saugumo Taryba rezoliucijoje Nr.269 nusprendė, kad „besitęsianti Pietų Afrikos valdžios vykdoma Namibijos teritorijos okupacija yra agresyvus kėsinimasis į Jungtinių Tautų įgaliojimus, teritorijos vientisumo pažeidimas ir Namibijos tautos politinio suvereniteto

⁶⁷ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: , 2000. P. 393.

⁶⁸ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/004/48/IMG/NR000448.pdf?OpenElement> [2006 12 08].

⁶⁹ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/004/48/IMG/NR000448.pdf?OpenElement> [2006 12 08].

⁷⁰ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/250/87/IMG/NR025087.pdf?OpenElement> [2007 03 05].

paneigimas. Ji taip pat pripažįsta Namibijos tautos kovos prieš neteisėtą Pietų Afrikos valdžios buvimą teritorijoje teisėtumą.⁷¹

Paskutinę konsultacinę išvadą šiuo klausimu JT Tarptautinis Teisingumo Teismas pateikė 1971 metų birželio 21 d. Joje buvo pareikšta, „kad Pietų Afrikos besitęsiantis buvimas Namibijoje yra neteisėtas, Pietų Afrika yra įpareigojama nedelsiant nutraukti Namibijos administravimą ir tokiu būdu nutraukti teritorijos okupaciją.“⁷² Be to, Teismas pabrėžė, kad JT Generalinė Asamblėja, perimdama Tautų Sąjungos priežiūrines funkcijas ir nutraukdama mandatą, elgėsi teisėtai. Taip pat sutinkami įpareigojimai kitoms valstybėms susilaikyti nuo bet kokių su mandato pasibaigimu nesuderinamų santykių su Pietų Afrika. Po pastarosios JT Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinės išvados pateikimo JT Saugumo Taryba 1972 m. rugpjūčio 1 d. rezoliucijoje Nr.319 patvirtino „neatimamą Namibijos tautos teisę į apsisprendimą ir nepriklausomybę. Taip pat nacionalinę vienybę ir Namibijos teritorijos vientisumą.“⁷³

Taigi Pietų Afrikai nepavykus Pietvakarių Afrikos teritorijos įjungti į savo valstybės sudėtį, 1978 metais ji paskelbė, jog iš esmės yra pasirengusi Namibijoje (kaip šią teritoriją pervadino JT), prižiūrint Jungtinėms Tautoms, leisti surengti rinkimus, kurie pagaliau suteiktų galimybę šiai tautai įgyvendinti savo teisę į apsisprendimą bei įkurti nepriklausomą Namibijos valstybę. Tuo tarpu JT Generalinė Asamblėja 1978 metų gegužės 3d. rezoliucija Nr.S-9/2 patvirtino „Deklaraciją dėl Namibijos ir veiksmų programos paremiant Namibijos apsisprendimo teisę ir nepriklausomybę“⁷⁴, kurioje ji išreiškė visišką paramą ginkluoto Namibijos tautos išsivadavimo, vadovaujamo Pietvakarių Afrikos Tautos Organizacijos, kaip vienintelės ir tikros tautos atstovės, kovai. JT Generalinė Asamblėja taip pat išreiškė savo įsitikinimą, jog stiprėjantis Namibijos tautos išsivadavimo judėjimas būtent ir yra tas lemiamas faktorius stengiantis įgyvendinti apsisprendimo teisę bei paskelbti Namibijos nepriklausomybę. Pietų Afrika neturinti visiškai jokios teisės pasilikti Namibijoje ar vilkinti bei išsisukinėti nuo derybų proceso Namibijos nepriklausomybės klausimu. Iš to seka, kad Pietų Afrika privalėjo išvesti savo pajėgas iš Namibijos teritorijos ir jos nuomonė dėl Namibijos nepriklausomybės tapo nebesvarbi, kadangi ji neturėjo jokių teisių į šią teritoriją.

Tačiau ilgą laiką greičiausiai dėl vis dar egzistavusio nenoro susitaikyti su jos atliekamu neteisėtu tarptautinės teisės požiūriu veiksmų pasmerkimu, Pietų Afrika neįstengė susitarti su JTO ir partizaniniu judėjimu Namibijoje dėl garantijų, kad rinkimų metu nebus bauginimų. Todėl ir

⁷¹ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/250/92/IMG/NR025092.pdf?OpenElement> [2007 03 05].

⁷² Tarptautinio Teisingumo Teismo 1971 m. birželio 21 d. konsultacinė išvada dėl Namibijos.

⁷³ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/275/50/IMG/NR027550.pdf?OpenElement> [2007 03 05].

⁷⁴ [http://daccessdds.un.org-NR010187.pdf\(application/pdfObject\)](http://daccessdds.un.org-NR010187.pdf(application/pdfObject)) [2007 03 07].

vėliau Pietų Afrika daugelį metų administravo Namibiją nepaisydama JTO nuolatinių prieštaravimų. „1988 metų gruodžio mėnesį JTO būstinėje Niujorke, tarpininkaujant JAV, buvo pasirašytas trišalis susitarimas tarp Angolos, Kubos ir Pietų Afrikos, kuris, išvedus Kubos pajėgas iš Angolos, galiausiai suteikė Namibijai nepriklausomybę, 1989 metų lapkričio mėnesį surengus JTO prižiūrimus rinkimus. Vėliau Namibiją paliko paskutinės Pietų Afrikos karinės pajėgos ir 1990 metų kovo mėnesį buvo galutinai paskelbta Namibijos nepriklausomybė.”⁷⁵

Taigi Namibijos gyventojai turėjo teisę į apsisprendimą, tuo tarpu Pietų Afrika neturėjo jokio teisėto pagrindo šią teritoriją laikyti savo valstybės teritorija. Be to, pastarosios valstybės veiksmai, įskaitant apartheido politikos vykdymą, Bantustanų (taip vadinamųjų juodųjų valstybėlių) kūrimą, pažeidė ne tik Namibijos tautos apsisprendimo teisę, bet ir šios teritorijos, buvusios kolonijos, vientisumą. Darytina išvada, jog šios bylos atveju nebuvo jokios konfrontacijos tarp Namibijos tautos apsisprendimo teisės ir Pietų Afrikos teritorijos vientisumo ir jos sienų neliečiamumo, nes minėta tauta, įgyvendindama savo apsisprendimo teisę visiškai nesikėsino į Pietų Afrikos teritoriją.

2. Vakarų Sacharos byla

JT Generalinė Asamblėja kreipimesi į Tarptautinį Teisingumo Teismą dėl Vakarų Sacharos statuso pateikė du klausimus:

1. Ar Vakarų Sachara Ispanijos kolonizacijos laikotarpiu buvo teritorija terra nullius (iš lotynų kalbos “niekieno žemė”)?

2. Kokie teisiniai ryšiai buvo tarp šios teritorijos ir Maroko Karalystės bei Mauritanijos? Į šį antrąjį klausimą reikėjo atsakyti tik tuo atveju, jeigu atsakymas į pirmąjį pateiktą klausimą būtų neigiamas.

Tarptautinis Teisingumo Teismas 1975 metų spalio 16 d. konsultacinėje išvadoje pažymėjo, jog “yra laikoma, kad du principai turi ypatingą reikšmę: principas, draudžiantis aneksiją ir principas, kad žmonių, kurie dar nesugeba turėti savo valdžios, gerovė ir vystymasis sukuria neliečiamą pasitikėjimą civilizacija”.⁷⁶

Informacija, pateikta Teismui, parodė, kad Ispanijos kolonizacijos laikotarpiu egzistavo tam tikri teisiniai priklausomybės ryšiai tarp Maroko sultono ir keletos genčių, gyvenančių Vakarų Sacharos teritorijoje, bei kad egzistavo tam tikros teisės, įskaitant ir teises į žemes, parodančios tam tikrus teisinius ryšius tarp Mauritanijos ir Vakarų Sacharos teritorijos. Tačiau Teismas

⁷⁵ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 394.

⁷⁶ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1975 m. spalio 16 d. konsultacinė išvada dėl Vakarų Sacharos.

konsultacinėje išvadoje pasisakė, kad iš šitos pateiktos informacijos negalima daryti išvados, kad Maroko Karalystė ir Mauritanija turi teritorinį suverenitetą Vakarų Sacharos teritorijoje. Dekolonizacijos procese turi būti gerbiama Vakarų Sacharos gyventojų teisė į apsisprendimą teisė patiems pasirinkti politinį statusą. Ispanijos kolonizacijos laikotarpis prasidėjo 1884 metais, kuomet Ispanijos karalius paskelbė Rio de Oro atžvilgiu vykdomą apsaugą, paremtą susitarimais su vietinių genčių vadais. Teisiškai, okupacija tuo laikotarpiu buvo suprantama kaip taikus teritorijos užėmimo ir teritorinio suvereniteto įgyvendinimo būdas. Svarbiausia sąlyga teisėtai okupacijai buvo ta, kad teritorija turi būti terra nullius. „Atsižvelgiant į to laikotarpio valstybių praktiką, teritorijos, apgyvendintos socialiai ir politiškai organizuotų žmonių, genčių, negali būti laikomos teritorijomis terra nullius.“⁷⁷ Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad kolonizacijos laikotarpiu Vakarų Sachara būtent ir buvo apgyvendinta žmonių, nors ir gyvenančių klajoklišką gyvenimą, bet vis dėl to turinčių socialinę ir politinę organizaciją gentyse bei turinčius savo vadus, kurie kompetentingi jiems atstovauti. Tokiais argumentais remdamasis, Tarptautinis Teisingumo Teismas priėjo išvados, kad Vakarų Sachara negalėjo būti laikoma teritorija terra nullius.

Pažymėtina, kad tiek Marokas, tiek Mauritanija iš esmės pripažino Vakarų Sacharos gyventojų teisę į apsisprendimą ir esminis klausimas šioje byloje kilo dėl to, ar ši teisė nebuvo pažeista. Marokas, teigdamas, kad jis nepažeidė Vakarų Sacharos gyventojų teisės į apsisprendimą ir be to, kad jis turi teritorinį suverenitetą Vakarų Sacharos teritorijos atžvilgiu, tai argumentavo įvairiais sudarytais susitarimais. Visų pirma, esą svarbios personalinės unijos (Sacharos saidų ištikimybės priesaikos Maroko sultonui). Antra, svarbūs XVIII-XIX amžiais sudaryti tam tikri tarptautiniai susitarimai (pavyzdžiui, dėl asmenų saugumo užtikrinimo sudužus laivui) su Ispanija, JAV, Didžiąja Britanija, Prancūzija bei Vokietija, kuriuose esą šios valstybės pripažino Maroko suverenitetą Vakarų Sacharos atžvilgiu. Tačiau Teismas paneigė tokius Maroko argumentus, pažymėdamas, kad „nei vidaus, nei tarptautiniai aktai, kuriais remiasi Marokas, neparodo ir nereiškia tarptautinio pripažinimo, kad Marokas turi teritorinį suverenitetą Vakarų Sacharos atžvilgiu.“⁷⁸ Taigi Teismas konstatavo, kad Marokas neturi efektyvios valdžios Vakarų Sacharoje. Dėl Mauritaniją ir Vakarų Sacharą jungiančių teisinių ryšių Teismas pasisakė, kad „nors tarp jų egzistavo rasės, kalbos, religijos, kultūriniai bei ekonominiai panašumai, tačiau šiose teritorijose gyvenančios tautos buvo nepriklausomos viena nuo kitos, neturėjo jokių bendrų institucijų“⁷⁹ bei reziūmavo, kad Mauritanija taip pat neturi suvereniteto Vakarų Sacharos teritorijos atžvilgiu.

⁷⁷ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1975 m. spalio 16 d. konsultacinė išvada dėl Vakarų Sacharos.

⁷⁸ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1975 m. spalio 16 d. konsultacinė išvada dėl Vakarų Sacharos.

⁷⁹ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1975 m. spalio 16 d. konsultacinė išvada dėl Vakarų Sacharos.

Tačiau praėjus tik keliems mėnesiams, visiškai nepaisydamos JT Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinės išvados, Maroko ir Mauritanijos karinės pajėgos okupavo Vakarų Sacharą. Pažymėtina, kad šioms valstybėms okupavus pasunkėjo Vakarų Sacharos gyventojų apsisprendimo teisės įgyvendinimo galimybė, tačiau, kaip ir bet kuriuo kitu atveju, okupavusios valstybės neįgijo jokių teisėtų teisių į šią teritoriją. Atitinkamai Vakarų Sacharos tautos apsisprendimo teisės įgyvendinimas negalėjo ir negali pažeisti šių valstybių teritorijų vientisumo ir sienų neliečiamumo. Ispanija pasitraukė iš Vakarų Sacharos 1976 metais. 1976 metų vasario 28 d. POLISARIO Frontas, įsteigtas 1973 metais susivienijus iki tol buvusiems atskiriems išsivadavimo judėjimams, paskelbė apie Sacharos Arabų Demokratinės Respublikos, kuri laikoma Vakarų Sacharos Vyriausybę tremtyje, įkūrimą. 1979 metų lapkričio 21 d. JT GA rezoliucija Nr.A/RES/34/37⁸⁰ pripažino POLISARIO Frontą teisėta Vakarų Sacharos tautos atstove. Tais pačiais metais Mauritanija atsisakė „savosios“ Vakarų Sacharos dalies ir Marokas užvaldė likusią dalį. Kovos tarp POLISARIO partizanų ir Maroko pajėgų truko iki 1991 m. Atkreiptinas dėmesys, kad Sacharos Arabų Demokratinę Respubliką teisėta tautos atstove ir valdžia pripažino ir regioninė Afrikos organizacija- „1982 metais iš Afrikos Vienybės Organizacijos išstojo Marokas, protestuodamas prieš Sacharos Arabų Demokratinės Respublikos priėmimą į organizaciją.“⁸¹

Vakarų Sacharoje tiek 1992 metais, tiek vėlesniais buvo planuojama surengti referendumą, pateikiant šios buvusios kolonijos gyventojams dvi alternatyvas (nepriklausomybę ar integraciją į Maroką) ir taip šiai tautai suteikti galimybę apsispręsti dėl savo ateities. Tačiau visos pastangos iki šių dienų buvo bevaisės. 2006 metų lapkričio mėnesį Jungtinių Tautų pateiktame 269 teritorijų sąrašė⁸² Vakarų Sachara yra įvardyta kaip nesavavaldi teritorija. Bandant surasti atsakymą, kodėl Vakarų Sacharos gyventojai yra viena iš tų kelių tautų pasaulyje, kurios kelias apsisprendimo teisės įgyvendinimą trunka ilgai, būtina atkreipti dėmesį į įvairius faktorius: nuolatinis Maroko teritorinius reikalavimus, ekonominius sumetimus (1947 metais Vakarų Sacharos teritorijoje buvo rastos didelės fosfatų atsargos), pakankamai didelę marokiečių emigraciją į Vakarų Sacharą, pakeitusią gyventojų sudėtį. „Reikia pripažinti, kad papildoma kliūtis, kuri be abejonės padarė referendumo surengimą problematišku, buvo teritorijos gamta (dykumos) ir faktas, kad ji apgyvendinta klajoklių genčių.“⁸³ Reikia tikėtis, kad nuolat pratęsiamos MINURSO (JT misija dėl referendumo Vakarų Sacharoje) misijos veikla padės Vakarų Sacharos tautai pagaliau išreikšti savo valią įgyvendinant apsisprendimo teisę. Pažymėtina, jog pastarąjį kartą JT Saugumo Taryba

⁸⁰ <http://www.un.org/documents/ga/res/34/a34res37.pdf> [2007 02 10].

⁸¹ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia. 2001. P. 639.

⁸² <http://www.un.org/Depts/Cartographic/english/geoname.pdf> [2007 02 26].

⁸³ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 218.

2006 m. spalio 31 d. rezoliucija Nr.1720⁸⁴ MINURSO (JT misija dėl referendumo Vakarų Sacharoje) misiją Vakarų Sacharoje pratęsė iki 2007 metų balandžio 30 d.

3. Rytų Timoro byla

Nors Tarptautinis Teisingumo Teismas 1995 metų birželio 30 d. sprendimu bylą, liečiančią Rytų Timorą (Portugalija v. Australija), nutraukė, remdamasi tuo, kad Indonezija, kaip su tuo susijusi trečioji šalis, nepripažino Teismo jurisdikcijos šioje byloje, kadangi „vienas iš pagrindinių jo Statute įtvirtintų principų yra tai, kad Teismas negali nagrinėti ginčo tarp šalių, jeigu šalys nepripažįsta Teismo jurisdikcijos“⁸⁵, tačiau šis sprendimas šio darbo prasme yra svarbus, tuo, jog Teismas pripažino Rytų Timoro gyventojų teisę į apsisprendimą bei patvirtino šią teisę turint erga omnes pobūdį.

Rytų Timoras nuo XVI amžiaus buvo Portugalijos kolonija ir buvo laikomas viena iš nesavavaldžių teritorijų (JT Generalinė Asamblėja 1960 metų gruodžio 15 d. rezoliucijoje Nr.1542 (XV) išreiškė poziciją, kad Rytų Timoras yra nesavavaldi teritorija). 1974 metais, pasikeitus politiniam režimui Portugalijoje, ji pripažino Rytų Timoro tautos teisę į apsisprendimą ir pasisakė, jog ši teisė turėtų būti įgyvendinta rinkimų būdu. Tačiau 1975 metais Indonezija šią teritoriją okupavo ir 1976 metų liepos 17 d. aneksavo kaip jos 27-oji provinciją. Rytų Timoro tautai nebuvo garantuota galimybė išreikšti savo tikrąją valią, kadangi sprendimas integracijos į Indoneziją naudai prilygo apsisprendimo teisės pažeidimui dėl dviejų pagrindinių priežasčių: „1) jis nebuvo priimtas tautos referendumo ar plebiscito keliu, bet „Regioninei Liaudies Asamblėjai“ (kuri, beje, nebuvo išrinkta rinkimų būdu) netiesiogiai priėmus sprendimą; 2) jis buvo priimtas esant tokioms aplinkybėms, kurios vargu ar galėjo sudaryti sąlygas laisvos politinės valios išreiškimui, tai yra esant užsienio karinei okupacijai.“⁸⁶ Tokios situacijos teisėta nepripažino JTO, kuri deklaravo Rytų Timoro gyventojų teisę į apsisprendimą ir nepriklausomybę, ragindama Indoneziją pasitraukti iš šios teritorijos, kadangi ji neturinti jokio teisinio titulo į ją. Šiuo klausimu JT Saugumo Taryba priėmė dvi rezoliucijas, o Generalinė Asamblėja- net aštuonias. JT Saugumo Taryba 1975 m. gruodžio 22 d. rezoliucija Nr.384⁸⁷ ir 1976 m. balandžio 22 d. rezoliucija Nr.389⁸⁸ pripažino „Rytų Timoro gyventojų neatimamą teisę į apsisprendimą ir nepriklausomybę sutinkamai su Jungtinių Tautų Chartijos principais ir 1960 metų Generalinės Asamblėjos

⁸⁴ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/NO6/594/80/PDF/NO659480.pdf?OpenElement> [2007 03 12].

⁸⁵ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1995 m. birželio 30 d. sprendimas byloje, liečiančioje Rytų Timorą (Portugalija v. Australija).

⁸⁶ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 226.

⁸⁷ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/782/32/IMG/NR078232.pdf?OpenElement> [2007 03 06].

⁸⁸ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/294/77/IMG/NR029477.pdf?OpenElement> [2007 03 06].

rezoliucija patvirtinta „Deklaracija dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijinėms šalims ir tautoms.“ Šiose rezoliucijose taip pat buvo išreikštas raginimas visoms valstybėms gerbti Rytų Timoro teritorijos vientisumą, taip pat neatimamą jo gyventojų teisę į apsisprendimą, o Portugalijai, kaip administruojančiai valstybei, bendradarbiauti su Jungtinėmis Tautomis siekiant suteikti Rytų Timoro gyventojams teisę laisvai įgyvendinti apsisprendimo teisę. Lygiai kaip ir Vakarų Sacharos atveju negalėjo būti pažeistas Maroko ir Mauritanijos teritorijos vientisumas, taip ir Rytų Timoro gyventojų apsisprendimo teisės įgyvendinimas pagal tarptautinės teisės normas nekėlė grėsmės Indonezijos, okupuojančios valstybės, teritorijos vientisumui.

Portugalija, kaip Rytų Timorą administruojanti valstybė, 1991 metais Tarptautiniam Teisingumo Teismui pateikė pareiškimą prieš Australiją dėl to, kad ši valstybė 1989 metais sudarė susitarimą su Indonezija dėl kontinentinio šelfo, esančio tarp Australijos ir Rytų Timoro, tyrinėjimo ir eksploatavimo. Portugalija įrodinėjo, kad šis susitarimas ir jo įgyvendinimas pažeidžia ne tik Rytų Timoro teises į savo gamtinius išteklius, bet ir Portugalijos, kaip teritoriją administruojančios valstybės, teises dėl jos išipareigojimų Rytų Timoro gyventojams bei Rytų Timoro gyventojų teisę į apsisprendimą.⁸⁹ Pažymėtina, kad viena iš šios bylos šalių Australija Rytų Timorą kaip Indonezijos teritoriją de facto pripažino 1978 metais. Šiais metais Australijos užsienio reikalų ministras pabrėžė, jog jie „pripažįsta faktą, kad Rytų Timoras yra Indonezijos dalis, tačiau ne priemonės, kuriomis to buvo pasiekta“.⁹⁰

1999 metais JTO kontroliuojamo referendumo metu Rytų Timoro gyventojai atmetė pasiūlymą tapti Indonezijos autonomine dalimi ir 2002 metais paskelbė nepriklausomybę ir taip įgyvendino savo teisę į apsisprendimą, o Indonezijos neteisėtomis pretenzijomis iškelti reikalavimai į šią teritoriją nepasiekė savo tikslo.

VI. Principų santykis palestiniečių tautos atžvilgiu

1. Palestiniečių teisė į apsisprendimą.

Pažymėtina, kad kovojančios dėl nepriklausomybės tautos yra pripažįstamos tarptautinės teisės subjektais. „Išskyrus valstybę, kiti tarptautinės teisės subjektai neturi valstybinio suvereniteto- pagrindinio valstybės atributo.“⁹¹ Taigi tautos, kovojančios dėl nepriklausomybės, irgi neturi vieno valstybei būdingo požymio- suvereniteto. Tokių tautų galimybės dalyvauti

⁸⁹ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 345-346.

⁹⁰ Tarptautinio Teisingumo Teismo 1995 m. birželio 30 d. sprendimas byloje, liečiančioje Rytų Timorą (Portugalija v. Australija).

⁹¹ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 172.

tarptautiniuose santykiuose yra ribotos. Tarkim, jos paprastai negali būti tarptautinių organizacijų narėmis, tačiau gali dalyvauti tokių organizacijų veikloje turint stebėtojo statusą.

Iš esmės deklaruojančių savo teisę į nepriklausomybę tautų pasaulyje yra pakankamai daug, tačiau šiuo atveju kitų valstybių pripažinimas tai, kad tauta turi teisę į apsisprendimą, vaidina labai svarbų vaidmenį, „tik čia politinis pripažinimo elementas yra dar ryškesnis.“⁹² Dabartiniu metu egzistuoja tik viena palestiniečių tauta, kurios sieki paskelbti nepriklausomybę pripažįsta pasaulio valstybių bendrija.

Šiai palestiniečių tautai atstovauja 1964 metais įsteigta Palestinos Išsivadavimo Organizacija. JT Generalinės Asamblėja 1974 metų spalio 14 d. rezoliucija Nr.3210 (XXIX)⁹³ pakvietė Palestinos Išsivadavimo Organizaciją, kaip atstovaujančią palestiniečių tautai, dalyvauti Generalinės Asamblėjos plenariniuose posėdžiuose svarstant Palestinos klausimus. JT Generalinė Asamblėja 1974 metų lapkričio 22 d. rezoliucija Nr.3236 (XXIX): „patvirtina neatimamas palestiniečių tautos teises Palestinoje, įskaitant: (a) Teisę į apsisprendimą be išorinio kišimosi; (b) Teisę į nacionalinę nepriklausomybę ir suverenitetą. Kreipiasi į visas valstybes ir tarptautines organizacijas suteikti paramą palestiniečių tautai kovoje atkuriant jų teises, sutinkamai su Chartija.“⁹⁴ Pažymėtina, kad pastaroji rezoliucija yra laikoma viena iš svarbiausių, kuria tarptautinė bendrija pripažino palestiniečių teisę į apsisprendimą. „Akivaizdu, kad Palestinos Išsivadavimo Organizacija, pirma, laiko save teisėta palestiniečių tautos atstove. Antra, gindama teisę į apsisprendimą, ji remiasi trimis pagrindinėmis tarptautinėmis pateisinančiomis aplinkybėmis, būtent kolonializmu, rasizmu ir užsieniečių viešpatavimu (dominavimu). Trečia, ji remiasi išoriniu apsisprendimu ir tvirtina, kad jis turėtų būti įgyvendintas ikūrus Palestinos valstybę Izraelio okupuotose arabų teritorijose.“⁹⁵

Palestina nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigos buvo administruojama Didžiosios Britanijos pagal Tautų Sąjungos mandatų sistemą. „1919 metais palestiniečių tauta buvo Tautų Sąjungos laikinai pripažinta kaip nepriklausoma valstybė, kaip pažymėta 1922 metų Palestinos mandate, adresuotame Didžiajai Britanijai.“⁹⁶ Pažymėtina, kad Pirmojo pasaulinio karo metais „Britanijos užsienio reikalų sekretorius lordas Balfour... informavo Pasaulio Sionistų Organizaciją, jog Didžioji Britanija pritaria žydų tautos „tėvynės“ ikūrimui Palestinoje, nepažeidžiant ne žydų bendruomenių politinių ir religinių teisių.“⁹⁷ Taip vadinamoji Balfour programa buvo inkorporuota į Tautų Sąjungos mandatą Palestinoje ir, galima teigti, buvo vienas iš pirmųjų

⁹² Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 213.

⁹³ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/12/IMG/NR073812.pdf?OpenElement> [2007 01 24].

⁹⁴ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/38/IMG/NR073838.pdf?OpenElement> [2007 01 24].

⁹⁵ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 238.

⁹⁶ William R. Slomanson. Fundamental Perspectives on International Law. Fourth Edition. Thomson. 2003. P. 91.

⁹⁷ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 232.

žingsnių kuriant žydų valstybę Palestinoje, tačiau sukėlė arabų nepasitenkinimą. Europoje nacių vykdyti nusikaltimai tik sustiprino būtinybę įkurti žydų valstybę, į kurią jie galėtų emigruoti gelbėdamiesi nuo nacių vykdomo genocido.

1947 metais Didžioji Britanija paskelbė savo ketinimą užbaigti evakuaciją iš Palestinos iki 1948 metų gegužės 15 d. Tuo metu, JT Generalinė Asamblėja priėmė rezoliuciją Nr.181 (II) dėl Palestinos valdymo ateityje, kurioje rekomendavo Didžiajai Britanijai ir kartu visoms kitoms JT valstybėms narėms įgyvendinti vadinamąjį „Teritorijos padalijimo planą“. Juo buvo siūloma įkurti dvi nepriklausomas arabų ir žydų valstybes su ekonomine sąjunga ir specialų tarptautinį režimą turėsiantį (tai yra, įvairių valstybių valdomą) Jeruzalės miestą. Tiek Palestinos gyventojai, tiek arabų valstybės atmetė tokį planą. Tuo tarpu, Izraelis 1948 metų gegužės 14 d. paskelbė nepriklausomybę remdamasis šia JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija. Kaip žinia, toliau sekė vis atsinaujinantys ginkluoti konfliktai tarp Izraelio ir Arabų valstybių. Be to, atkreiptinas dėmesys į tai, kad tarp Izraelio ir Palestinos bei kitų arabų valstybių ilgus metus trunkantis konfliktas iki šių dienų yra Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos nuolatinis darbotvarkės klausimas. 1949 metais tarpininkaujant Jungtinėms Tautoms buvo priimti paliaubas skelbiantys susitarimai tarp Izraelio ir kaimyninių arabų valstybių. Juose buvo numatyta demarkacinė linija, vėliau pavadinta „Žaliaja linija“, kurios negali kirsti nė vienos iš valstybių karinės pajėgos.

Tačiau 1967 metais Izraelio pajėgos karinio konflikto metu okupavo visas Palestinos teritorijas, kurias pagal Tautų Sąjungos mandatų sistemą administravo Didžioji Britanija: Vakarų Krantą, Gazos Ruožą, Rytų Jeruzalę, Sinajaus dykumą ir Golano aukštumas. Tiesa, Sinajaus dykuma vėliau buvo gražinta Egiptui, tačiau likusios teritorijos liko valdomos Izraelio.

Tais pačiais metais JT Saugumo Taryba, reaguodama į šią situaciją, priėmė rezoliuciją Nr. 242, kurioje pabrėžė, kad teritorijos įgijimas jėga yra neleistinas bei paragino Izraelį išvesti savo ginkluotąsias pajėgas iš okupuotų teritorijų. Pažymėtina, kad apskritai daugumoje atvejų, kai valstybės okupuodavo ir (ar) aneksuodavo teritorijas, Jungtinės Tautos apsiribodavo tik rezoliucijų priėmimu, reikalaujant, jog tautų apsisprendimo teisė būtų gerbiama. Bet daugumoje atvejų okupuojančios valstybės nepaklūsavo Jungtinėms Tautoms. Tačiau šiuo atveju JT priminė ir valstybėms narėms pareigą susilaikyti nuo situacijos, kilusios iš apsisprendimo teisės paneigimo, pripažinimo, kitaip tariant, įteisinimo. 1971 metų JT Saugumo Tarybos rezoliucijoje Nr.289⁹⁸ buvo pasmerkti Izraelio įstatymų leidėjo priimti teisės aktai bei administraciniai veiksmai, kuriais buvo siekiama pakeisti Jeruzalės statusą, įskaitant žemių ir nuosavybės nusavinimą, gyventojų perkėlimą. Panaši pozicija išdėstyta ir ankstesnėse JT Saugumo Tarybos

⁹⁸ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/261/58/IMG/NR026158.pdf?OpenElement> [2007 03 10].

rezoliucijose: 1968 metų gegužės 21 d. rezoliucijoje Nr.252⁹⁹ bei 1969 metų birželio 3 d. rezoliucijoje Nr.267.¹⁰⁰ 1980 metais Izraelis priėmė pagrindinį įstatymą, kuriame Jeruzalė buvo paskelbta jo sostine. Atitinkamai sekė JT Saugumo Tarybos priimta rezoliucija Nr. 478, kurioje buvo pareikšta, kad Jeruzalės miesto statuso pakeitimas yra neteisėtas ir niekinis.

1988 metų lapkričio 15 d. Palestinos Nacionalinė Taryba paskelbė apie Palestinos valstybės įkūrimą, Nepriklausomybės Deklaracijoje pasiremddama tautų apsisprendimo teise. Tačiau šis subjektas kaip valstybė nebuvo pripažinta tarptautinės bendrijos valstybių. Ji neatitiko tarptautinės teisės visų keliamų valstybei reikalavimų- nebuvo vykdoma efektyvi teritorijos kontrolė.

Pasiekus susitarimus tarp Izraelio ir Palestinos Išsivadavimo Organizacijos, 1993 metų rugsėjo 13 d. Vašingtone buvo pasirašyta „Laikinos savivaldos principų deklaracija“, apribojusi palestiniečių apsisprendimo teisės įgyvendinimą Gazos sektoriumi, Jericho zona ir Vakarų Krantu. „Stulbina, kad Deklaracija nemini apsisprendimo teisės nei tiesiogiai ir aiškiai, nei netiesiogiai. Nepaisant to, Deklaracijoje buvo aiškiai sutarta dėl apsisprendimo teisės perspektyvos, kas gali būti lengvai matoma iš teksto ir konteksto.“¹⁰¹ Buvo numatyti rinkimai į palestiniečių Tarybą, ir kad ne ilgiau nei per penkerius metus palestiniečiai turėtų įgyti visišką savivaldą. Deklaracijoje nekalbama apie išorinį apsisprendimą, nei kokie galėtų būti pasirinkimai palestiniečiams, nei koku būdu tai įgyvendinti. Deklaracija turėtų vesti į šių teritorijų ilgalaikio statuso nustatymą, kas turi būti pasiekta derybų tarp demokratiškai išrinktos palestiniečių savivaldos ir Izraelio valdžios keliu. Kaip žinia, iki šiol tokios derybos neprivedė prie palestiniečių išorinio apsisprendimo įgyvendinimo. Nuo 1993 metų tarp Izraelio ir Palestinos Išsivadavimo Organizacijos buvo pasirašyta eilė kitų susitarimų, numatančių abiem susitarimų šalims įvairių įsipareigojimų. Izraelis įsipareigojo palestiniečių sukurtiems valdžios organams, karinei ir civilinei savivaldai suteikti tam tikras galias okupuotoje Palestinos teritorijoje. 1995 metų rugsėjo 28 d. sutarimu tarp Izraelio ir Palestinos Išsivadavimo Organizacijos buvo susitarta sukurti demokratinu būdu išrinktą Palestinos administraciją.

2. Sienos statymo okupuotoje Palestinos teritorijoje byla

Tarptautinis Teisingumo Teismas 2004 m. liepos 9 d. konsultacinėje išvadoje pagal Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos kreipimąsi dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje teisinių pasekmių pažymėjo, kad “visos okupuotos teritorijos (įskaitant Rytų Jeruzalę)

⁹⁹ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/248/33/IMG/NR024833.pdf?OpenElement> [2007 03 10].

¹⁰⁰ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/250/90/IMG/NR025090.pdf?OpenElement> [2007 03 10].

¹⁰¹ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 243.

išlieka okupuotomis ir Izraelis išlaiko okupuojančios valstybės statusą”.¹⁰² Kaip žinia, okupacijos apibrėžimas formuluojamas 1907 metų Ketvirtosios Hagos konvencijos dėl sausumos karo įstatymų ir papročių priedo 42 straipsnio pagrindu- okupacija suprantama kaip faktinis teritorijos užėmimas ir buvimas svetimos valstybės ginkluotųjų pajėgų valdžioje. Nėra abejonių, kad Izraelis turi būti laikomas kaip tebeturintis okupuojančios valstybės statusą 1967 metais ginkluoto konflikto su Jordanija metu užimtose palestiniečių teritorijose. Ir vėliau sekę jau minėti Izraelio veiksmai (kaip antai, mėginimai pakeisti Jeruzalės statusą, dalinės civilinės ir administracinės palestiniečių savivaldos sukūrimas) nepakeitė okupuotų teritorijų statuso. Kaip baigiamąjį akcentą kalbant apie Palestinos okupacijos tęstinumą, galima paminėti doc. dr. D. Žalimo teiginį straipsnyje „Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemos Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje“, jog „akivaizdu, kad agresijos būdu užimta teritorija teisiniu požiūriu yra okupuota, nepaisant to, kokią valdymo formą šioje teritorijoje įvestu okupuojanti valstybė¹⁰³.

Izraelis teigė, kad sienos statymo išimtinis tikslas yra norėjimas apsisaugoti nuo teroristų atakų, vykdomų iš Vakarų Kranto, kad tai yra laikina priemonė, kuri gali būti pripažįstama kaip teisėta savigyna, bei, kad tai nereiškia Palestinos teritorijos aneksijos. Teismas pažymėjo, kad Izraelis negali remtis savigynos samprata, kadangi teroristinius išpuolius vykdo ne kita valstybė, taip pat, kad Izraelis negali remtis „JT Saugumo Tarybos 2001 m. rugsėjo 12 d. rezoliucija Nr.1368 bei 2001 m. rugsėjo 28 d. rezoliucija Nr.1373, nes situacija yra kitokia, nei teroro išpuolių prieš JAV atveju, t.y. teroro aktai vykdomi ne iš išorės, o iš okupuotos Palestinos teritorijos, kurią Izraelis veiksmingai kontroliuoja (žinoma, kaip teisingai savo atskirtojoje nuomonėje pažymėjo teisėja R. Higgins, okupuota Palestinos teritorija nėra Izraelio teritorija, todėl teroro išpuoliai iš Palestinos gali būti laikomi užpuolimu iš išorės)“.¹⁰⁴

Tarptautinis Teisingumo Teismas, remdamasis 1995 metų sprendimu Rytų Timoro byloje, dar kartą patvirtino tautų apsisprendimo teisę turint erga omnes pobūdį, kurią privalo gerbti ir kurios įgyvendinimą turi skatinti visos valstybės. Teismas pažymėjo, kad dėl palestiniečių tautos egzistavimo ir jos teisės į apsisprendimą ginčo nebėra. Pažymėtina, kad nuo 1970-ųjų metų JT Generalinė Asamblėja dažnai deklaruodavo, jog teisę į apsisprendimą turi palestiniečiai. Tačiau nė vienoje iš jos rezoliucijų nebuvo nurodytos konkrečios teritorijos, kurių statusą paliestų palestiniečių apsisprendimo teisės įgyvendinimas- toks apsisprendimas galėjo būti aiškinamas tik

¹⁰² Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje teisinių pasekmių.

¹⁰³ Žalimas D. Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemos Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje // Justitia. Nr. 4 (52). 2004. P.44.

¹⁰⁴ Žalimas D. Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemos Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje // Justitia. Nr. 4 (52). 2004. P. 43.

kaip susijęs su Vakarų Krantu ir Gaza, t.y. teritorijomis, kurias Izraelis laikė jėga užėmęs nuo 1967 metų, tačiau kurios teisiškai nebuvo Izraelio teritorijos dalis, arba jis galėjo būti aiškinamas kaip visiškas Izraelio pakeitimas Palestinos valstybe. Atkreiptinas dėmesys, kad ir pats Izraelis pripažino palestiniečių tautos teisę į apsisprendimą, nors iš pradžių ir deklaravo, jog palestiniečių tauta tokią savo teisę jau įgyvendino sukūrus Jordanijos valstybę ir Palestiniečių valstybės įkūrimas prilygtų antrosios valstybės sukūrimui. „Teismas pastebėjo, kad palestiniečių tautos egzistavimas jau nebėra ginčytinas klausimas. Toks egzistavimas, be to, buvo Izraelio 1993 metų rugsėjo 9 d. Palestinos Išsivadavimo Organizacijos Prezidentui Yasserui Arafatui ir Izraelio Ministrui Pirmininkui Yitzhak Rabinui pasikeitus laiškais. Izraelio Ministras Pirmininkas informavo, kad ... Izraelio Vyriausybė nusprendė pripažinti Palestinos Išsivadavimo Organizaciją kaip įgaliotą atstovauti palestiniečių tautai.“¹⁰⁵

Teismas pasisakė, kad sienos pastatymas ir su tuo susijęs režimas yra tolygus de facto aneksijai. Buvo atkreiptas dėmesys į tai, kad maždaug 80 procentų iš naujakurių, gyvenančių okupuotoje Palestinos teritorijoje, tai yra, 320,000 gyventojų turėtų atsidurti šioje zonoje, iš jų 237,000 palestiniečių. Be to, kaip sienos pastatymo rezultatas, apie 160,000 kitų palestiniečių atsidurtų beveik visiškai uždaroje bendruomenėje. Teismas akcentavo, jog yra rizika, kad gali pasikeisti okupuotos palestiniečių teritorijos demografinė padėtis dėl potencialios palestiniečių migracijos iš šių teritorijų. „Sienos statyba ... tokiu būdu rimtai trukdo įgyvendinti palestiniečių tautos teisę į apsisprendimą ir todėl pažeidžia Izraelio įsipareigojimus gerbti šią teisę“.¹⁰⁶ Konstatavęs, kad Izraelis, statydamas sieną Palestinoje, pažeidė tarptautinę teisę, Tarptautinis Teisingumo Teismas toliau pasisakė, kad Izraelis yra įpareigojamas laikytis pareigos gerbti palestiniečių tautos teisę į apsisprendimą. Be to, Teismas nustatė ir konkrečius įpareigojimus Izraeliui: nutraukti tolimesnę sienos statybą bei demontuoti jau pastatytos sienos dalis, grąžinti nusavintas žemes, kitą nekilnojamąjį turtą, kompensuoti padarytą žalą. Kaip jau minėta, šioje konsultacinėje išvadoje Teismas dar kartą patvirtino tautų apsisprendimo teisę turint erga omnes pobūdžio įsipareigojimus. Iš to kyla pareigos ne tik ius cogens normas pažeidžiančioms, bet ir kitoms valstybėms. Jei valstybė elgiasi neteisėtai, naudodama jėgą, kad užkirstų kelią teisėtoms teisėms į apsisprendimą įgyvendinimui, atrodo, jog iš to logiškai turi kilti išvada, kad kitos valstybės, padėdamos tai valstybei jos kovoje, kad sutrukdytų įgyvendinti apsisprendimo teisę, taip pat elgiasi neteisėtai, pažeisdamos tarptautinės teisės normas. „Visos valstybės yra įpareigosotos nepripažinti neteisėtoms situacijos, išplaukiančios iš sienos statybos okupuotoje

¹⁰⁵ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje teisinių pasekmių.

¹⁰⁶ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje teisinių pasekmių.

Palestinos teritorijoje, įskaitant Rytų Jeruzalę ir teritoriją aplink ją, ... neteikti pagalbos, padėsiančios išlaikyti dėl sienos pastatymo esančią situaciją.“¹⁰⁷ Teismas taip pat numatė valstybėms pareigą užtikrinti, kad dėl sienos statybos atsiradę palestiniečių tautos teisės į apsisprendimą pažeidimai būtų nutraukti. Tačiau silpną šios konsultacinės išvados vietą yra laikoma tai, kad Tarptautinis Teisingumo Teismas nenurodė, kokių konkrečiai veiksmingų priemonių galima imtis siekiant nutraukti neteisėtą sienos statybą Palestinoje. „Savo atskirtojoje nuomonėje teisėja R. Higgins pagrįstai kritikavo erga omnes įsipareigojimų koncepcijos abstraktumą, nes pareiga nepripažinti neteisėtų veiksmų ir nepadėti juos atliekančiai valstybei iš esmės yra reakcijos į kiekvieną tarptautinės teisės pažeidimą minimumas. Todėl kol nekonkretnami kiti erga omnes įsipareigojimų pažeidimų padariniai, pati erga omnes koncepcija gali būti laikoma beprasme“.¹⁰⁸

Pažymėtina, kad „nors Teismas formaliai nesvarstė Izraelio ir Palestinos ginčo, palestiniečiai paskelbė savo pergalę, nes konsultacinė išvada akivaizdžiai yra palanki jų teisėtiems valstybingumo siekiams.“¹⁰⁹

Be kita ko, šioje byloje buvo kvestionuojama JT Generalinės Asamblėjos teisė šiuo atveju kreiptis konsultacinės išvados. Plačiau nesigilinant į šį aspektą, užtenka paminėti, jog Teismas pasisakė teigiamai JT Generalinės Asamblėjos kompetencijos naudai, kadangi JT Saugumo Taryba nebuvo pajėgi įgyvendinti savo pagrindinės atsakomybės už tarptautinę taiką ir saugumą dėl vieno iš nuolatinių jos narių veto. Be to, situacija Palestinoje kėlė grėsmę (ir, deja, vis dar tebekelia) pagrindiniams tarptautinės teisės principams, tame tarpe tautų apsisprendimo principui. Ši situacija nebegali būti laikoma vien tik Izraelio ir Palestinos dvišalių santykių klausimu ir ši konsultacinė išvada yra būtina Jungtinėms Tautoms norint išsiaiškinti teisėtus tolimesnius galimus jos veiksmus. Be to, atkreiptas dėmesys į tai, kad sienos statyba okupuotoje Palestinos teritorijoje tėra tik vienas iš šių šalių sudėtingų santykių aspektų. Abi šalys, norėdamos pasiekti priimtinus konfliktų sprendimo būdus, visų pirma turi liautis pažeidinėti tarptautinės humanitarinės teisės normas bei pagrindinius tarptautinės teisės principus. „Teismas konstatavo, kad visos jo išvados turi tam tikrą reikšmę svarstymams JT Generalinėje Asamblėjoje ir politinėms deryboms, tačiau konkreti konsultacinė išvada įtaka deryboms priklauso nuo besiderančių šalių“.¹¹⁰

¹⁰⁷ Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje teisinių pasekmių.

¹⁰⁸ Žalimas D. Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemos Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje // Justitia. Nr. 4 (52). 2004. P.47.

¹⁰⁹ Žalimas D. Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemos Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje // Justitia. Nr. 4 (52). 2004. P. 40.

¹¹⁰ Žalimas D. Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemos Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje // Justitia. Nr. 4 (52). 2004. P.49.

3. Galimos perspektyvos

Neretai, ypač kalbant apie palestiniečių tautą, yra teigiama, kad jos teisės į apsisprendimą įgyvendinimas yra susijęs su terorizmu. Tačiau atskirti tautą, įgyvendinančią savo teisę į apsisprendimą nuo asmenų, vykdančių teroristinius išpuolius, yra palyginti paprasta. Terorizmas yra suprantamas kaip veiklos būdas ir priemonės, kuriomis siekiama įbauginti šalies gyventojus bei valdžią, keliant politinius reikalavimus, naudojant neleistinus metodus (pavyzdžiui, išpuolių metu neskiriant civilių ir karinių objektų). Kiekviena tauta turi teisę į apsisprendimą ir tai, kad kai kurie tos tautos atstovai naudoja neteisėtas priemones, nepaneigia šios teisės buvimo.

Palestinos teritorija, nepaisant tarptautinės bendrijos dedamų pastovių pastangų sureguliuoti konfliktą abiem pusėm priimtinomis priemonėmis, iki šių dienų išlieka vienu iš „karščiausių“ pasaulio taškų, kuriame susikirtę Izraelio ir palestiniečių tautos interesai ir naudojamos atitinkamos priemonės jiems pasiekti sąlygoja pagrindinių žmogaus teisių pažeidimus bei atitolina palestiniečių tautos teisės į apsisprendimą įgyvendinimą. Šventos vietos Jeruzalėje yra svarbios tris religijas išpažįstantiems žmonėms. Trumpai tariant, šioje teritorijoje yra susipynusios įvairios problemos: ekonominės, religinės, politinės, saugumo.

Akivaizdu, kad tiek žydu, tiek palestiniečių smurtiniai veiksmai neprives prie visiško šios teisės įgyvendinimo, priimtino abiem pusėms. Todėl pabrėžtina būtinybė spręsti palestiniečių teisės į išorinį apsisprendimą įgyvendinimą nepažeidžiant teritorijos vientisumo klausimą abiejų konfliktuojančių šalių taikių derybų būdu, padedant visų pirma Jungtinėms Tautoms. „Neišvengiamai teks dar ieškoti taikaus būsimos Palestinos valstybės ir Izraelio sugyvenimo formulės.“¹¹¹ Vienas iš didžiausių probleminių klausimų sprendžiant šį konfliktą ir yra tai, kokiose teritorijose palestiniečiai turi teisę kurti savo valstybę. Kaip viena iš įmanomų alternatyvų yra grįžimas prie dar XX amžiaus viduryje pasiūlyto „Teritorijos padalijimo plano“ su tam tikromis išlygomis. Kaip teigia A.Cassese, „tikrai ginčijamos teritorijos padalijimas gali išspręsti priešingus reikalavimus.“¹¹² Pažymėtina, kad Palestinos teritorijos gyventojų, palestiniečių tautos sudėtis yra pasikeitusi, į šias teritorijas persikėlus Izraelio naujakuriams. „Kadangi šie apgyvendinimai yra neteisėti kaip prieštaraujantys tarptautinėms normoms dėl karinės okupacijos, Izraelio naujakuriams neturėtų būti leidžiama dalyvauti galimame referendume ar plebiscite.“¹¹³

¹¹¹ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia. 2001. P. 327.

¹¹² Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 241.

¹¹³ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 242.

VII. XX amžiaus paskutiniojo dešimtmečio praktika ryšium su aptariamais principais

1. Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos iširimasis

Klausimas dėl laisvo tautų apsisprendimo principo santykio su teritorijos vientisumo bei sienų neliečiamumo principais kilo 1991 metais iširus Sovietų Socialistinei Respublikų Sąjungai (toliau- SSRS). Tačiau šiuo atveju buvusias respublikas dėl savo skirtingo statuso reikia skirti į dvi grupes: tris Baltijos valstybes ir dvylika likusių respublikų.

Visų pirma, nėra jokių abejonių, jog Lietuva, Latvija ir Estija pagal tarptautinę teisę nėra laikomos naujai susikūrusiomis nepriklausomomis valstybėmis, atsiskyrusiomis nuo SSRS. „Iš tikrųjų bet kokia interpretacija, siejanti Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą su secesijos teise, prieštarauja pačiai secesijos sąvokai pagal tarptautinę teisę. Juk secesija laikomas tik tam tikrai valstybei priklausančios teritorijos dalies atsiskyrimas, t.y. ši valstybė turi būti atsiskiriančios teritorijos suverenė“¹¹⁴. Pagal teisės principą *ex injuria non oritur ius* SSRS negalėjo įgyti jokių suverenių teisių į Baltijos valstybių teritorijas, kadangi pagal tarptautinę teisę įvykdyta jų okupacija ir aneksija yra neteisėta. Jos nebuvo išnykusios kaip tarptautinės teisės subjektai ir teisiškai niekada nepriklausė SSRS, todėl nelaikoma, kad jos atsiskyrė nuo SSRS, „o atkūrė nepriklausomybę, kurios de jure nebuvo praradusios, tačiau de facto negalėjo vykdyti suvereniteto okupuotose savo valstybių teritorijose.“¹¹⁵

SSRS valdžia tvirtino, kad 1940 metų Estijos, Latvijos ir Lietuvos inkorporacija į Sovietų Sąjungą atitinka (politini) tautų apsisprendimo principą. Be abejo, akivaizdu ir neginčytina, jog taip nėra. Nagrinėjant Lietuvos tautos atvejį, akivaizdu, jog SSRS, okupuodama ir aneksuodama Lietuvą, pažeidė lietuvių tautos apsisprendimo teisę. 1940 suorganizavus rinkimus į vadinamąjį Lietuvos Liaudies seimą tikrai nebuvo išreikšta lietuvių tautos valia būti SSRS dalimi. Beje, Sovietų Sąjunga, organizuodama šiuos rinkimus ir siekdama pateisinti sovietų valdžią Lietuvoje rėmėsi būtent tautos apsisprendimo teise. Tačiau, kaip žinia, dažnai SSRS tikrieji veiksmai neatitiko tarptautinės teisės, ką deklaruodavo SSRS. Kita vertus, Baltijos valstybių tautų apsisprendimo teisė turėjo „didelę reikšmę valstybės tęstinumui ir identitetui.“¹¹⁶ Lietuvių tautos valios turėti nepriklausomą valstybę išraiška buvo ir nuolatinis Lietuvos gyventojų

¹¹⁴ Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Monografija. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005. P. 157.

¹¹⁵ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 199.

¹¹⁶ Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Monografija. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005. P. 241.

pasipriešinimas okupacijai, sukėles 1941 m. birželio mėn. sukilimą ir 1944-1953 metų ginkluotą rezistenciją bei 1988 metais subbrandinę Lietuvos Sąjūdį. „Tautos apsisprendimas turi didelę reikšmę ne tik kuriant naują valstybę, bet ir atkuriant jau egzistuojančios valstybės nepriklausomybę.“¹¹⁷

„Okupanto pavergta tauta turi tokią teisę (patvirtinti anksčiau laisvai pasirinktą savo politinį statusą) besąlygiškai, nes jos apsisprendimo teisė buvo neteisėtai suvaržyta. Todėl šiuo požiūriu neteisėtai okupuotų valstybių tautos kartais prilyginamos kolonijų tautoms: juk tarptautinės teisės aktuose specialiai akcentuojama ne tik kolonijų, bet ir užsienio priespaudai, viešpatavimui bei eksploatacijai pajungtų tautų laisvo apsisprendimo būtinybė.“¹¹⁸ 1991 metų vasario mėnesį Lietuvoje buvo surengtas referendumas, kuriame 90.47 rinkėjų balsavo už nepriklausomą, demokratinę respubliką. Tiesa, referendumo metu nedalyvavo jokie tarptautiniai stebėtojai, tačiau, akivaizdu jog SSRS to nebūtų leidusi. Būtent po šio referendumo prasidėjo tarptautinės bendrijos valstybių pripažinimas Lietuvai atkūrus nepriklausomą respubliką. Taigi Lietuvos, taip pat kaip ir Latvijos bei Estijos nepriklausomybės atkūrimas yra sietinas su tautų apsisprendimo principu. Lygiai taip pat, kaip ir po Antrojo pasaulinio karo atkuriant Etiopijos, Lenkijos, Čekoslovakijos, Albanijos bei Austrijos nepriklausomybę, remtasi ne tik šių valstybių tęstinumu, bet ir jų tautų valia.

Kaip jau minėta, SSRS nepavyko pasiekti Helsinkio Baigiamuoju Aktu kelto savo tikslo įtvirtinti status quo Europoje, tuo įteisinant neteisėtą Baltijos valstybių okupaciją ir aneksiją. Baltijos valstybės nebuvo SSRS teritorijos dalis, taigi šiuo atveju nėra jokio pagrindo svarstyti, ar Baltijos valstybėms atkuriant nepriklausomybę, buvo iškilusi priešprieša tarp tautų apsisprendimo principo ir teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principų. Baltijos valstybės, atkurdamos savo nepriklausomybę, būdamos okupuotomis valstybėmis, nepažeidė SSRS teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo.

Tuo tarpu, kalbant apie kitas dvylika buvusių SSRS respublikų, paminėtina, kad Rusija yra pripažinta SSRS teisių ir pareigų tęsėja. Tai patvirtino tiek kitų valstybių bei organizacijų pozicija jos atžvilgiu, tiek tai, kad Rusija užėmė SSRS vietą JTO Saugumo Taryboje, perėmė narystę tarptautinėse organizacijose, perėmė SSRS tarptautines sutartis, finansinius įsipareigojimus. Likusios vienuolika buvusių sovietinių respublikų laikomos naujomis valstybėmis, atsiradusiomis išnykus SSRS ir šioms respublikoms paskelbus nepriklausomybę. „Baltarusijos SSR ir Ukrainos SSR buvusi iki tol narystė Jungtinėse Tautose ir jų ankstesnis dalyvavimas universaliose

¹¹⁷ Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Monografija. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005. P. 245.

¹¹⁸ Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Monografija. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005. P. 246.

tarptautinėse sutartyse šios teisinės išvados pakeisti negali, nes iki jų nepriklausomybės paskelbimo jos buvo SSRS dalimi.¹¹⁹

Pažymėtina, kad SSRS respublikoms buvo deklaruojama teisė atsiskirti pagal nacionalinės teisės normas, lygiai taip pat kaip buvo deklaruojama tai, kad SSRS tautos turi teisę į apsisprendimą, kurį įgyvendino tapdamos SSRS respublikomis. Paminėtinas 1977 metų SSRS Konstitucijos 70(1) straipsnis: „SSRS yra vientisa, federacinė, daugiatautė valstybė, sudaryta pagal socialistinio federalizmo principą kaip rezultatas tautų laisvo apsisprendimo ir lygiateisių sovietų socialistinių respublikų savanoriško apsisprendimo.“¹²⁰ 1990 metų balandžio 7 d. SSRS Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą, skirtą įgyvendinti minėtą Sovietų Konstitucijos 72 straipsnį, numatantį Sąjungos respublikų atsiskyrimą nuo Sovietų Sąjungos, tačiau, galima teigti, jog jis neatitiko tarptautinių standartų dėl tautų apsisprendimo teisės įgyvendinimo. Jame buvo numatyta sudėtingos procedūros. „Šis įstatymas ... pavertė visą galimo atsiskyrimo nuo Sovietų Sąjungos procesą tokia sudėtinga ir komplikuota, kad galima stebėtis ar taip galiausiai buvo sukurtas tinkamas apsisprendimo teisės pritaikymas ar verčiau buvo ketinama sudaryti eilę neįveikiamų sunkumų principo įgyvendinime.“¹²¹ Visiška nepriklausomybė galėjo būti pasiekta tik po penkerių metų pereinamojo laikotarpio. Ir praėjus šiam laikotarpiui turėjo būti surengtas dar vienas referendumas. Po to atsiskyrimas turėjo būti ratifikuotas SSRS liaudies deputatų suvažiavimo. Pagal jį respublika turėjo organizuoti referendumą, kuriame du trečdaliai gyventojų turėtų balsuoti už atsiskyrimą. Svarstant hipotetiškai ir atmetus nepaneigiamą tiesą, jog šis įstatymas Baltijos valstybėms neturėjo būti taikomas, greičiausiai nei Latvijai, nei Estijai, kuriose gyveno pakankamai didelis skaičius rusų tautybės žmonių, nebūtų pavykę surinkti tokios balsų daugumos. Tačiau, nors ir dėl jame numatytų sudėtingų procedūrų šis įstatymas laikytinas sunkiai pritaikomu, labiau deklaratyvaus pobūdžio, jis svarbus tuo požiūriu, jog „tai buvo pirmasis nacionalinės įstatymų leidybos atvejis, reguliuojantis atsiskyrimo teisę taip detalai.“¹²²

2. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos iširimas

Kitas valstybės iširimo atvejis Europoje, tautoms įgyvendinus savo teises į apsisprendimą, yra Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos iširimas, iš esmės laikomas pasibaigusiu 1992 metais. Visos šešios atsiskyrusios respublikos tiesiogiai ar netiesiogiai rėmėsi jų apsisprendimo teise. Pažymėtina, kad tiek SSRS, tiek Jugoslavijos respublikų atsiskyrimą

¹¹⁹ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 199.

¹²⁰ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 264.

¹²¹ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 265.

¹²² Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 265.

A.Cassese vertina kaip revoliucinius procesus. „Pagal tarptautinę teisę šešios Jugoslavijos respublikos neturėjo teisės į išorinį apsisprendimą.“¹²³ Pažymėtina, jog 1974 metų Jugoslavijos Konstitucijoje, priešingai nei SSRS nacionalinėje teisėje, nenumatyta respublikos teisė atsiskirti. Be to, jos 5(4) straipsnyje nustatyta, kad „Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos sienos negali būti keičiamos be visų respublikų ir autonominių provincijų sutikimo.“¹²⁴ Žinoma, šiuo atveju tokio sutikimo nebuvo ir, atsižvelgiant į istorines aplinkybes, akivaizdu, jog negalėjo. Tačiau A. Cassese atkreipia dėmesį į tai, kad respublikos surengė referendumus prieš deklaruodamos savo nepriklausomybę, tuo įteisindamos savų nepriklausomų valstybių įkūrimus.

Jugoslavijos Socialistinė Federacinė Respublika, susidėjusi iš iš šešių respublikų, buvo sudaryta Tito komunistų partizanų armijos Antrojo Pasaulinio karo pabaigoje. Po Tito mirties 1980 metais kilo separatizmo ir nacionalizmo banga ir federacinė valdžia silpnėjo. Prasidėjo kova respublikų viduje ir tarp respublikų, ryškiausi to pavyzdžiai: Slovėnijos, Kroatijos, Bosnijos-Hercogovinos ir Makedonijos noras atsiskirti; Serbijos siekimas išlaikyti savo valdžioje Jugoslaviją, kurioje ji dominavo; Serbijos neteisėtas tarptautinės teisės požiūriu elgesys beveik 2 milijonų albanų, sudarančių 90 procentų autonominės Kosovo Provincijos gyventojų, atžvilgiu; serbų, gyvenančių pietryčių Kroatijoje reikalavimas autonominės valstybės. Šiuos visus reikalavimus ir veiksmus apsunkino didėjanti neapykanta tarp trijų pagrindinių etninių grupių (musulmonų, kroatų ir serbų), o tai privedė prie pilietinio karo ir didelių pagrindinių žmogaus teisių pažeidimų bei šios federacinės valstybės žlugimo.

1991 metų birželio 25 dieną Slovėnija ir Kroatija paskelbė savo valstybių nepriklausomybę. Neilgai trukus armija, kurią sudarė daugiausiai serbai, pradėjo karo veiksmus Slovėnijos, Kroatijos ir Bosnijos teritorijoje. Karas buvusioje Jugoslavijoje tęsėsi iki 1995 metų pabaigos. Bosnija ir Hercogovina paskelbė savo nepriklausomybę kiek vėliau 1991 metais, ir tai patvirtino referendumas šioje respublikoje. Makedonijoje po referendumo 1991 metais taipogi buvo paskelbta nepriklausomybė. 1992 metais Europos Bendrijų valstybės iš pradžių pripažino Slovėniją ir Kroatiją, vėliau Bosniją- Hercogoviną. Neilgai trukus šios naujosios valstybės sulaukė ir kitų, ne Europos valstybių, pripažinimo. Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos Parlamentas, kuriame dalyvavo tik Serbijos ir Juodkalnijos deputatai, 1992 metais priėmė naują konstituciją, nustačiusią, kad šios dvi respublikos tęsia buvusios Jugoslavijos Federacinės Socialistinės Respublikos teisinį subjektiškumą, perima jos teises ir pareigas. Tokią poziciją iš didžiųjų pasaulio valstybių pripažino tik Rusija ir Kinija, aiškiai dėl jų pačių vykdytos socializmo politikos. Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo Konferencija 1992 metais sustabdė

¹²³ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 269.

¹²⁴ Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press, 1995. P. 269.

„naujos Jugoslavijos“ narystę šioje Europos Organizacijoje. „Tais pačiais metais Jungtinių Tautų Saugumo Taryba nusprendė, kad buvusi Jugoslavija nebeegzistuoja, o naujoji Jugoslavija turėtų kreiptis dėl priėmimo į JTO kaip nauja valstybė.“¹²⁵

Buvo sudaryta Badinterio Arbitražinė Komisija, pateikusi išvadas¹²⁶ įvairiais su Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos irimu susijusiais klausimais. Tiesa, šios Komisijos išvados neturėjo privalomosios galios. Pirmojoje išvadoje 1991 m. lapkričio 29 d. atkreiptas dėmesys, jog Serbija laikė respublikas, tuo metu jau paskelbusias apie jų nepriklausomybę ir suverenitetą, atsiskyrusiomis nuo Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos. Tuo tarpu likusios respublikos šią situaciją traktavo kaip Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos iširimą, nė vienai iš respublikų nesuteikiant tęsėjos teisių. Badinterio Arbitražinė Komisija reziūmavo, kad Jugoslavijos Socialistinė Federacinė Respublika jau yra žlugimo procese. Antroji Komisijos išvada svarbi ta prasme, kad, kaip jau aptarta ketvirtojoje šio darbo dalyje, ji patvirtino, jog uti possidetis principas taikomas ne tik dekolonizacijos procese, bet ir šiuo Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos iširimo atveju. Trečiojoje išvadoje buvo iškeltas klausimas, ar vidinės sienos tarp Kroatijos ir Serbijos bei tarp Bosnijos-Hercogovinos ir Serbijos gali būti laikomos tarptautinėmis sienomis viešosios tarptautinės teisės požiūriu. Teigiamai atsakydama į šį klausimą Badinterio Arbitražinė Komisija pažymėjo, kad vidinės sienos turėtų likti nepakeistos siekiant apsaugoti naujų valstybių nepriklausomybę ir stabilumą, be to, sienų pakeitimas panaudojant jėgą būtų neteisėtas tarptautinės teisės požiūriu. Aštuntojoje išvadoje buvo akcentuota, kad referendumai Slovėnijoje, Kroatijoje ir Makedonijoje parodė šių respublikų nepriklausomybės siekimą, tačiau tuo metu Jugoslavija dar egzistavo kaip tarptautinės teisės subjektas. Kartu vyko jos irimas, nes federaciniai organai jau nebeatstovavo daugelio federacijos narių, o jėgos panaudojimas santykiuose tarp federacijos narių rodė federacijos bejėgiškumą. Tuos pačius procesus patvirtino referendumas Bosnijoje- Hercogovinoje, kurio metu didesnė gyventojų dalis pasisakė už nepriklausomybę. Badinterio Arbitražinė Komisija konstatavo, kad buvę federaciniai organai nustojo egzistavę, didesnėje teritorijos dalyje susikūrė ir tarptautinės bendrijos buvo pripažintos naujos nepriklausomos valstybės. Galiausiai buvo prieita išvados, kad „Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos iširimo procesas baigėsi ir ji nebeegzistuoja. (...) Valstybės teritoriją riboja valstybės sienos, kurių ribose valstybė vykdo visas savo suverenias teises.

¹²⁵ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 201.

¹²⁶ <http://www.ejil.org/journal/Vol3/No1/art13.html> [2007 03 03].

Valstybės sienos riboja valstybės sausumos teritoriją, vidaus vandenį, teritorinę jūrą, žemės gelmes ir oro erdvę virš jų.¹²⁷

Pažymėtina, jog aptartas Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos iširimasis neišsprendė visų Balkanų tautų keliamų reikalavimų. Kosovo tauta, kurios atžvilgiu buvo vykdomi įvairūs pagrindinių žmogaus teisių pažeidimai, vis dar neįgyvendino savo teisės į apsisprendimą. Tiesa, tarptautinė bendrija nevienodai vertina ne tik tai, kaip ši teisė turėtų būti įgyvendinama, bet ar apskritai ši tauta turi tokią teisę. JT Saugumo Taryba 1999 birželio 10 d. priėmė rezoliuciją Nr.1244¹²⁸, patvirtinusią Federacinės Jugoslavijos Respublikos teritorijos vientisumą, kas reikštų pripažinimą, jog Kosovo tautai išorinio apsisprendimo teisė nėra pripažįstama. Tačiau nuolatinis tarptautinės bendrijos dėmesys Kosovo provincijai neleidžia taip kategoriškai teigti.

1999 metais Jugoslavija buvo pervadinta Serbija ir Juodkalnija. Pažymėtina, kad Juodkalnijos gyventojai įgyvendino savo apsisprendimo teisę atsiskirdami nuo Serbijos. 2006 metų gruodžio 21 d. Juodkalnijoje vykusio referendumo metu šios šalies gyventojai pasisakė už savo nepriklausomą valstybę. Ar Kosovo, oficialiai esančio Serbijos provincija, bet jau nuo 1999 metų administruojamo Jungtinių Tautų, gyventojams taipogi pavyks sukurti savo valstybę, kol kas lieka laiko klausimu. Paskutiniaisiais šio darbo rašymo metu buvusiais duomenimis, Jungtinės Tautos rekomenduoja nuo Serbijos atsiskyrusiai Kosovo provincijai suteikti ribotą nepriklausomybę, tačiau šį pasiūlymą kategoriškai atmeta Serbija.

Taigi žvelgiant į pastarųjų minėtų dviejų Europos valstybių iširimą bei naujų valstybių susikūrimą praėjusiame dešimtmetyje, darytina išvada, kad nebuvo laikomasi Helsinkio Baigiamajame Akte įtvirtintų teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principų, kuriais buvo siekiama įtvirtinti status quo Europoje. Be abejonės, Baltijos okupuotoms valstybėms, atkūrusioms nepriklausomybę, ir nebuvo pareigos laikytis SSRS teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principų. Tokie įvykiai, kaip keletos naujų valstybių atsiradimas, kurios buvo buvusios Sovietų Sąjungos sudedamosiomis dalimis, ... kruvinas Jugoslavijos padalijimas stipriai prieštaravo doktrininiams teritorijos vientisumo ir valstybės suvereniteto kaip principų, kurie užtikrina status quo egzistavimą, grynumui.¹²⁹ Ir nors teigiama, kad atsiskyrusių respublikų gyventojai pagal tarptautinę teisę neturėjo apsisprendimo teisės, jų nepriklausomybės paskelbimas pagal savo esmę prilygo tautų apsisprendimo teisės įgyvendinimui.

¹²⁷ Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 202.

¹²⁸ <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement> [2007 01 28].

¹²⁹ Nazila Ghanea and Aleksandra Xanthaki. Minorities, Peoples and Self-Determination. Martinus Nijhoff Publishers. Boston. 2005. P. 22.

VIII. Tautos, kurių teisės į išorinį apsisprendimą nepripažįsta tarptautinė valstybių bendrija

1. Čečėnų tauta

Nors tautų apsisprendimo teisės įgyvendinimas suteikia tautoms galimybę sukurti savo valstybę, tačiau kartais laikoma, kad tokios naujos valstybės įkūrimas turi ardomąjį poveikį jau egzistuojančios valstybės teritorijos vientisumui bei sienų neliečiamumui. Nors iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog vienos vertybės sąskaita yra pažeidžiamos kitos vertybės, tačiau vis dėlto kategoriškai taip teigti būtų neteisinga. Kaip ir kiekvienu idealiu atveju, taip ir čia turi būti ieškoma tautos, siekiančios savos valstybės įkūrimo, ir jau egzistuojančios valstybės interesų pusiausvyros. Jeigu tautos įkurta nauja valstybė atitinka visus tarptautinės teisės normose įtvirtintus valstybėms keliamus požymius, jau egzistuojanti valstybė (buvusi tos teritorijos suverenė) praranda reikalavimo teisę į tą teritoriją, nebeatstovauja tos tautos interesams. Tačiau kaip rodo praktika, kartais tautos, įkūrusios visus tarptautinės teisės keliamus reikalavimus atitinkančią valstybę, galimybė „įteisinti“ savo valstybę priklauso grynai nuo tarptautinės bendrijos, kitų valstybių pripažinimo ar nepripažinimo. Kaip žinia, kitų valstybių nuomonė yra grindžiama ne tik teisiniais, bet ir politiniais bei ekonominių interesų apsaugos argumentais (nors tai oficialiai, be abejo, ir neafišuojama). Švelniai tariant galima teigti, jog tokioms tautoms, kaip čečėnai bei tibetiečiai, tiesiog nepasisekė dėl jų kaimynystės su tokiomis galingomis pasaulio valstybėmis (Rusija ir atitinkamai Kinija). Šiais atvejais teritorijos vientisumas ir sienų neliečiamumas iškeliamas aukščiau už tautų apsisprendimo teisę.

Čečėnijos atveju aiškus šių darbe aptariamų principų susidūrimas. Čečėnų tauta deklaruoja savo teisėtą kovą dėl nepriklausomybės ir teisę į apsisprendimą. Tuo tarpu, Rusijos Federacija tvirtai laikosi savo teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principų, visiškai atmesdama čečėnų tautos teisę į apsisprendimą, šios tautos kovą dėl nepriklausomybės laikydama savo vidaus reikalu. Žvelgiant į gausų čečėnų tautybės Rusijos Federacijos gyventojų peticijų, pateiktų Europos žmogaus teisių teismui, skaičių bei į tai, kad šiose bylose Rusijos Federacija neginčijo Europos žmogaus teisių teismo jurisdikcijos, akivaizdi Rusijos Federacijai palankesnė pozicija tyliai pripažinti žmogaus teisių, numatytų Europos žmogaus teisių ir laisvių konvencijoje, pažeidimus ir sumokėti kompensacijas negu teigti, jog Europos žmogaus teisių teismas neturi jurisdikcijos negrinėti Čečėnijos gyventojų peticijas ir tokiu būdu pripažinti čečėnų tautos teisę į apsisprendimą. Pastaruoju metu vis dažniau kvestionuojama, ar tikrai Rusijos valdžios vykdoma veikla visiškai atitinka demokratinei valstybei keliamus reikalavimus. Tačiau tai, be abejo, yra ne

šio darbo nagrinėjimo objektas. Taigi vėlgi, darytina išvada, kad tarptautinės teisės normos šiuo čečėnų tautos teisės į apsisprendimą atveju iš tiesų valstybių yra interpretuojamos atsižvelgiant į įvairius neteisinius interesus. Iš tikrųjų galima teigti, kad čečėnų tauta įgyvendino savo teisę į nepriklausomybę jau 1991 metais įkūrus Čečėnijos Respubliką Ičeriją. Tačiau ji neturi nepriklausomos suverenios valstybės statuso dėl tos priežasties, kad jos nepripažįsta tarptautinė valstybių bendrija su Rusijos Federacija priešakyje. Ji neregistruoja ir 2006 metų lapkričio mėnesį Jungtinių Tautų pateiktame 269 teritorijų sąraše.¹³⁰ Pažymėtina, kad Čečėnijos Respublika Ičerija yra 1991 metais įsteigtos Neatstovaujamų Valstybių ir Tautų Organizacijos, kurios pagrindiniai uždaviniai: „naudojant veiksmingas diplomatines ir politines priemones, padėti nariams taikiu būdu siekti savo tikslų, įgyvendinant apsisprendimo teisę, taip pat užkirsti kelią kariniams konfliktams ar juos nutraukti.“¹³¹

Žvelgiant į Čečėnijos istorinę raidą, matyti, jog čečėnai jau yra sukūrę savo valstybę, iš esmės atitinkančią tarptautinės teisės normų valstybei keliamus požymius. 1917 metais buvo įkurtas Čečėnijos ir Dagestano Imamatas. 1920 metais bolševikai okupavo Čečėniją. 1990 metais lapkričio 27 d. Čečėnijos- Ingušijos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė Deklaraciją dėl Čečėnijos-Ingušijos Respublikos suvereniteto, kurioje buvo pabrėžta, jog „Čečėnijos-Ingušijos Respublika yra suvereni valstybė, sukurta apsisprendus čečėnų ir ingušų tautoms“.¹³² Tačiau jau kitais metais ingušai išreiškė ketinimą likti Rusijos Federacijos sudėtyje, o čečėnai, priešingai, pasirinko nepriklausomybės kelią 1991 metų spalio 27 d. rinkimuose išrinkę Čečėnijos Respublikos Parlamentą bei Prezidentą, kuriuo tapo D. Dudajevs, tą pačių metų lapkričio 1 d. išleidęs Įsaką dėl Čečėnijos Respublikos valstybinio suvereniteto, kuriuo buvo atsiskirta nuo SSRS ir Rusijos Federacijos. 1992 metų kovo 12 d. priimtoje Konstitucijoje skelbiama, kad „Čečėnijos Respublika- suvereni demokratinė teisinė valstybė, sukurta apsisprendus čečėnų tautai. Ji turi išimtinės teises į savo teritoriją bei nacionalinius turtus; savarankiškai nustato vidaus ir užsienio politiką; priima Konstituciją ir įstatymus, turinčius viršenybę jos teritorijoje. Čečėnijos Respublikos suverenitetas nedalomas.“¹³³ Iš esmės Čečėnijos Respublika egzistavo kaip atskiras subjektas, nepriklausomas nuo Rusijos Federacijos. Ji nepasirašė Rusijos Federacijos sutarties, nedalyvavo rinkimuose, tačiau savavališkai Rusijos Federacijos Konstitucijoje buvo įrašyta kaip Rusijos Federacijos subjektas, nors čečėnų tauta dėl to neišreiškė savo valios. Rusijos karinių pajėgų pradėtas pirmasis karas baigėsi čečėnų laimėjimu ir 1996 m. rugpjūčio 31 d. tarp šalių

¹³⁰ <http://www.un.org/Depts/Cartographic/english/geoname.pdf> [2007 02 26].

¹³¹ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia. 2001. P. 52.

¹³² Žalimas D. Čečėnijos tarptautinis teisinis statusas:dabartis ir perspektyvos // Politologija. 1996/2 (8). P. 32.

¹³³ Žalimas D. Čečėnijos tarptautinis teisinis statusas:dabartis ir perspektyvos // Politologija. 1996/2 (8). P. 32.

pasirašyta Chasavjurto sutartimi. Nors ši sutartis abiejų šalių yra vertinama skirtingai, tačiau remiantis ja teisingiau teigti, jog ji rodo Čėčėnijos Respublikos, kaip nepriklausomos valstybės, egzistavimą. 1999 metais prasidėjo antrasis karas tarp čėčėnų ir rusų, kuris buvo tarptautinės bendrijos buvo vertinamas kaip Rusijos Federacijos vidaus reikalas, slopinant vietinius teroristus. Bet kaip jau minėta, atskirų tautos atstovų atliekami teroristiniai išpuoliai nepaneigia visos tautos teisės į apsisprendimą. „Akivaizdu, kad prievarta primetama priklausomybė Rusijai ir marionetinių valdžios struktūrų kūrimas tik gausins potencialių teroristų gretas.“¹³⁴ O tai savo ruožtu didins visos tarptautinės bendrijos nestabilumą, grėsmę taikai ir saugumui bei pagrindinėms žmogaus teisėms. „Pavyzdžiui, neabejotina, kad Čėčėnijos Respublikos Iėkerija, ... visiškai atitinkančių narystės JTO kriterijus, priėmimo į JTO blokavimas ir šių šalių tarptautinė izoliacija kelia grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui.“¹³⁵

Vis dėlto darytina išvada, jog Čėčėnijos Respublikos Iėkerijos pripažinimas (kartu ir pripažinimas, jog čėčėnų tautos apsisprendimo teisės įgyvendinimas nepažeidžia Rusijos Federacijos teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo) yra ne teisinis, o politinis klausimas. Čėčėnijos Respublika iš esmės atitinka valstybėms keliamus požymius (gyventojai, apibrėžta teritorija, valdžia (tiesa, pastaruoju metu dėl Rusijos Federacijos pastangų esanti neefektyvi, t.y. nevisiškai atstovaujanti čėčėnų tautos interesus- marionetinė prorusiška valdžia), suverenitetas), tačiau ji nelaikoma tarptautinės teisės subjektu dėlto, jog tokia dėl įvairių priežasčių, visų pirma nenoro sunkinti ir taip kartais komplikuoatų santykių su Rusijos Federacija, nėra pripažįstama tarptautinės bendrijos valstybių. Nereikia pamiršti, jog šiuolaikinėje tarptautinėje teisėje linkstama į tai, kad valstybės pripažinimas turi tik deklaratyvų, o ne konstitucinį pobūdį. Pripažinus Čėčėnijos Respubliką kaip nepriklausomą valstybę kiltų grėsmė, kad kitos Rusijos Federacijoje esančios tautos taip pat gali reikalauti suteikti joms teisę į apsisprendimą. Tačiau, be abejo, tokia baimė nėra ir neturėtų būti teisėtas pagrindas čėčėnų tautos teisės į apsisprendimą paneigimui bei jos nepriklausomos valstybės nepripažinimui.

3. Tibetiečių tauta

Nepaneigiamas faktas, jog 1949-1959 metais Kinija okupavo ir aneksavo Tibetą. Tačiau Kinija teigia, kad Tibetas visada buvo Kinijos teritorijos dalis ir jos teisės į apsisprendimą reikalavimas esąs neturintis jokio pagrindo ir pažeidžiantis jos teritorijos vientisumą. Kinija, taip

¹³⁴ <http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=article&sid=337>. [2007 03 06].

¹³⁵ Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia. 2001. P. 77.

pat kaip ir Rusijos Federacija Čečėnijos atveju, visus klausimus, susijusius su Tibeto statusu, priskiria savo vidaus reikalams.

Tibetiečiai atitinka visus tautos požymius: skirtinga kalba, kultūra, religija, papročiai, tradicijos, apibrėžta teritorija, istorija kaip atskiros valstybės. Ji iš esmės galėtų būti laikoma ir jau turinčia savo sukurtą valstybę tauta (panašiai, kaip ir Baltijos valstybės, Tibetui reiktų ne paskelbti nepriklausomybę, bet ją atkurti). Ši tauta turi savo Vyriausybę, veikiančią tremtyje. Žinoma, kaip nepripažinta valstybė, yra ne JTO narė, o jau minėtos Neatstovaujamų Valstybių ir Tautų Organizacijos narė. Tačiau ir šios tautos atžvilgiu tarptautinės bendrijos požiūriu viršenybę turi Kinijos teritorijos vientisumo bei sienų neliečiamumo principai, o ne tautų apsisprendimo principas. Pažymėtina, kad skirtingai nuo čečėnų tautos, tibetiečiai sulaukė tarptautinės bendrijos palaikymo. JT Generalinė Asamblėja priėmė tris rezoliucijas, liečiančias Tibeto klausimą. JT Generalinė Asamblėja 1961 metų gruodžio 20 d. rezoliucijoje Nr.1723 (XVI)¹³⁶ pažymėjo, kad įvykiai Tibete pažeidžia pagrindines žmogaus teises ir laisves, įtvirtintas JT Chartijoje ir Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje, įskaitant tibetiečių turimą tautų apsisprendimo teisę. Tai patvirtino ir 1965 metų rezoliucija, kurią parėmė 60 valstybių. Be abejonės, buvusios socialistinės valstybės dėl savaime suprantamos priežasties (tokios pačios, kaip ir Kinija, politikos vykdymo), nepripažino tibetiečių tautos teisės į apsisprendimą. Tačiau tarptautinė bendrija ir apsiribojo šių rezoliucijų priėmimu. Kaip žinia, autoritetingi teisininkai ne visada patvirtina oficialią valstybių poziciją- „nors ir kinų bei tibetiečių istorija buvo susipynusi kelias svarbiais laikotarpiais, daug mokslininkų, įskaitant Tarptautinę Teisininkų Komisiją, priėjo išvados, kad Tibeto istoriniai suvereniteto reikalavimai yra teisėti ir, kad Tibetas, jei taip pasirenka, turi teisę atkurti suverenų statusą. Kiti mokslininkai, daugelis politikų ir žinoma, Kinija, nesutinka su šia išvada.”¹³⁷

Nereikia pamiršti, kad tibetiečiai gali pasirinkti ne tik nepriklausomos savo valstybės įkūrimą, bet ir integraciją ar asociaciją su Kinija, bet esminis dalykas yra tame, kad jiems iš viso nėra suteikiama teisė pasirinkti. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tibetiečiai yra taiki tauta, palyginus ją su jau minėtais palestiniečiais bei čečėnais. Vargu ar tibetiečiams galima priklijuoti teroristų tautos etiketę, kaip pastaruoju metu tapo įprasta daryti palestiniečių ir čečėnų tautų atžvilgiu. Tačiau čia galima išvelgti kitą galbūt traktuotiną kaip neigiamą aspektą- galbūt dėl savo nepernelyg didžiausio veiklumo kovojant už nepriklausomybę, tibetiečių tauta nėra tokia pastebima tarptautinės bendrijos, kad ji imtųsi aktyvesniu veiksnu Kinijos atžvilgiu. Tai

¹³⁶ <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/167/76/IMG/NR016776.pdf?OpenElement> [2007 02 27].

¹³⁷ Eva Herzer. The Right to Self Determination- the Legal Cornerstone to Tibet's Future. Publikacija <http://www.hearttibet.org/hercer.html> [2007 02 26].

patvirtina doc. dr. D. Žalimas monografijoje „Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės“: „tarptautinės bendrijos abejingumą Tibeto okupacijos ir aneksijos atžvilgiu iš dalies lėmė riboti jos politiniai interesai Tibete, nes iki 1950 metų okupacijos Tibetas dėl savo uždarumo politikos nebuvo pakankamai integravęsis į tarptautinę sistemą (jis palaikė diplomatinius santykius tik su keliomis kaimyninėmis valstybėmis bei nebuvo JT narys). Vis dėlto Tibeto aneksijos pripažinimas yra praktiškai vienintelė išimtis iš taisyklės, todėl nėra pakankamas, kad apskritai paneigtų visą valstybių praktiką ir visuotinai pripažintą bendrosios tarptautinės teisės normą, įpareigojančią nepripažinti neteisėtų teritorijos įgijimų.“¹³⁸

Kol kas padėtis šiose abejose teritorijose išlieka jose gyvenančių tautų apsisprendimo teisės nenaudai ir labai abejotina, kad jos atsisakys savo teisėtos teisės į apsisprendimą, tačiau ar pavyks joms ją įgyvendinti, o tarptautinei valstybių bendrijai pripažinti, jog šiais atvejais tautų apsisprendimo teisė yra viršesnė už jų ginamą valstybių teritorijų vientisumą ir sienų neliečiamumą- parodys tik tolimesnis laikas.

¹³⁸ Žalimas D. Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. Monografija. Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005. P. 119.

Išvados

1. Tautų apsisprendimo principo ištakos sutinkamos šiuolaikinių pasaulio valstybių formavimosi laikotarpiu XVIII amžiaus pabaigoje. Tačiau iki Jungtinių Tautų Chartijos priėmimo tai buvo greičiau politinis postulatas negu tarptautiniu mastu pripažinta tautų teisė, viršenybę teikiant valstybių teritorijos vientisumui. Laisvo tautų apsisprendimo principas pirmą kartą minimas Jungtinių Tautų Chartijoje tarpe Jungtinių Tautų tikslų ir siekių. Kaip vienas iš pagrindinių tarptautinės teisės principų aiškiai jis yra įtvirtintas tik JT Generalinės Asamblėjos 1970 metų spalio 24 d. rezoliucija 2625 (XXV) patvirtintoje „Deklaracijoje dėl tarptautinės teisės principų, liečiančių draugiškus valstybių santykius ir jų bendradarbiavimą pagal Jungtinių Tautų Chartiją“, kartu apibūdinant ir šio principo santykį su valstybės teritorijos vientisumo apsauga.

2. Sienų neliečiamumo ir teritorijų vientisumo apsauga fragmentiškai buvo apibūdinta JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijose bei taikoma valstybių praktikoje, vis dėlto paprastai teikiant viršenybę jiems, o ne tautų apsisprendimo principui. Kaip pagrindiniai tarptautinės teisės principai, priskiriami tarptautinės taikos ir saugumo palaikymo principų grupei, pirmą kartą apibūdinti Saugumo ir Bendradarbiavimo Europoje pasitarimo, įvykusio 1975 metų rugpjūčio 1 d. Helsinkyje, Baigiamajame akte.

3. XX amžiaus viduryje vykęs spartus dekolonizacijos procesas sąlygojo didelio skaičiaus naujų valstybių atsiradimą. Tarptautinė bendrija, pripažindama galimybę kolonijoms įgyvendinti savo teisę į apsisprendimą, o kartu ir teikdama pagalbą šiame procese, atsisakė teritorinių pretenzijų į kolonijų teritorijas, taip teikdama viršenybę laisvo tautų apsisprendimo principui. Paprastai kolonijinių tautų išorinio apsisprendimo įgyvendinimas negalėjo sukelti grėsmės metropolinės valstybės teritorijos vientisumui ir sienų neliečiamumui, kadangi kolonija turi statusą, skirtingą nuo ją valdančios valstybės statuso ir nelaikytina tos valstybės dalimi.

4. Uti possidetis iuris principas, dar kitaip vadinamas automatišku sienų perkėlimo principu, pirmiausiai išsirutuliojęs Lotynų Amerikoje, o vėliau taikytas Afrikoje bei buvusios Jugoslavijos teritorijoje, reiškia, kad tautai įgyvendinus apsisprendimo teisę sukuriant valstybę, jos sienos nustatomos pagal nepriklausomos valstybės įkūrimo metu turimą teritoriją, kurią riboja kolonijinės ar administracinės federacinės valstybės sienos, neatsižvelgiant į visas kitas aplinkybes. Jeigu laikysimės maksimalistinio požiūrio, jis laikomas visoms valstybėms privalomu tarptautinės teisės principu, glaudžiai susijusiu ar net esančiu teritorijos vientisumo ar sienų neliečiamumo principų sudėtine dalimi, taikomu buvusios valstybės vidaus sienas keičiant išorinėmis naujai įsikūrusių valstybių sienomis. Minimalistiniu požiūriu uti possidetis iuris yra tik

teisinės technikos principas, naudojamas nustatinėjant sienas, kurio laikytis ar ne- valstybių pasirinkimo laisvė.

5. Visose darbe aptartose bylose JT Tarptautinis Teisingumo Teismas konstatavo, kad šių teritorijų, dėl kurių ir buvo nagrinėjamos šios bylos, gyventojai turi teisę į išorinį apsisprendimą. Lygiai taip pat visais atvejais, šioms tautoms įgyvendinti šią teisę trukdė kitų valstybių teritorinės pretenzijos, neturinčios teisėto pagrindo, kaip kad konstatavo JT Tarptautinis Teisingumo Teismas. Darytina išvada, kad šių tautų apsisprendimo teisės įgyvendinimo procese nebuvo okupuojančių valstybių teritorijų vientisumo ir sienų neliečiamumo pažeidimo.

6. Palestiniečiai- vienintelė tauta, kovojanti dėl nepriklausomybės, kurią tarptautinė bendrija pripažįsta tarptautinės teisės subjektu. Viena vertus, ji turi teisę įgyvendinti savo teisę į išorinį apsisprendimą, nepažeisdama Izraelio teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo. Tą palestiniečiai padarytų sukurdami savo nepriklausomą valstybę teritorijose, okupuotose Izraelio. Kita vertus, Izraelis, okupavęs palestiniečių teritorijas bei jose vykdamas tam tikrus neteisėtus tarptautinės teisės požiūriu veiksmus, įskaitant sienos statybą, pats pažeidžia palestiniečių tautos apsisprendimo teisę.

7. Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos ir Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos iširimas XX amžiaus paskutiniajame dešimtmetyje parodė, kad sienos Europoje nėra neliečiamos bei, kad valstybių teritorijos vientisumas nėra didesnė vertybė už tautų laisvo tautų apsisprendimo teisę. Ir nors kai kurių autorių teigiama, kad pagal tarptautinę teisę visos šių valstybių respublikos neturėjo išorinio apsisprendimo teisės, visos naujos susikūrusios valstybės rėmėsi tautų apsisprendimo principu. Baltijos valstybių nepriklausomybės atkūrimo atvejais negalima kalbėti apie SSRS teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo pažeidimą, kadangi jos buvo okupuotos valstybės, teisėtai niekada nebuvusios SSRS dalimi.

8. Čečėnų ir tibetiečių tautų atvejai yra idealus pavyzdys, kai tarptautinė valstybių bendrija pasirenka pasyvų elgesį (visišką nepripažinimą arba fragmentišką pripažinimą nesiimant jokių tolesnių galimų veiksmų) tautos apsisprendimo teisės atžvilgiu, teikdama viršenybę didžiųjų pasaulio valstybių teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo apsaugai, tautų kovą dėl nepriklausomybės laikydama šių valstybių vidaus reikalu.

Panaudotų šaltinių sąrašas

1) Teisės aktai:

a) Tarptautinės sutartys:

1. Jungtinių Tautų Chartija // Valstybės žinios. 2002 02 13, Nr. 15-557;
2. Tarptautinio Teisingumo Teismo Statutas // Valstybės žinios. 2002 02 13, Nr. 15-557;
3. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002 08 02, Nr. 77-3288;
4. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolą // Valstybės žinios. 2002 08 02, Nr. 77-3289;
5. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios. 2002 08 02, Nr. 77-3290;
6. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės // Valstybės žinios. 2002 02 06, Nr. 13-480;
7. Europos Saugumo ir Bendradarbiavimo pasitarimo 1975 metų rugpjūčio 1 d. Helsinkio Baigiamasis Aktas. <http://www.hri.org/docs/Helsinki75.html#H4.3> [2007 02 10].

b) Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos ir Generalinės Asamblėjos rezoliucijos:

8. JT Saugumo Tarybos 1968 m. gegužės 21 d. rezoliucija Nr.252. <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/248/33/IMG/NR024833.pdf?OpenElement> [2007 03 10];
9. JT Saugumo Tarybos 1969 m. kovo 20 d. rezoliucija Nr.264. <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/250/87/IMG/NR025087.pdf?OpenElement> [2007 03 05];
10. JT Saugumo Tarybos 1969 m. birželio 3 d. rezoliucija Nr.267. <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/250/90/IMG/NR025090.pdf?OpenElement> [2007 03 10];
11. JT Saugumo Tarybos 1969 m. rugpjūčio 12 d. rezoliucija Nr. 269. <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/250/92/IMG/NR025092.pdf?OpenElement> [2007 03 05];
12. JT Saugumo Tarybos 1971 m. rugsėjo 25 d. rezoliucija Nr.298. <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/261/58/IMG/NR026158.pdf?OpenElement> [2007 03 10];

13. JT Saugumo Tarybos 1972 m. rugpjūčio 1 d. rezoliucija Nr.319.
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/275/50/IMG/NR027550.pdf?OpenElement> [2007 03 05];
14. JT Saugumo Tarybos 1975 m. gruodžio 22 d. rezoliucija Nr.384.
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/782/32/IMG/NR078232.pdf?OpenElement> [2007 03 06];
15. JT Saugumo Tarybos 1976 m. balandžio 22 d. rezoliucija Nr.389.
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/294/77/IMG/NR029477.pdf?OpenElement> [2007 03 06];
16. JT Saugumo Tarybos 1999 birželio 10 d. rezoliucija Nr.1244.
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement> [2007 01 28];
17. JT Saugumo Tarybos 2006 m. spalio 31 d. rezoliucija Nr.1720.
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/NO6/594/80/PDF/NO659480.pdf?OpenElement> [2007 03 12];
18. JT Generalinės Asamblėjos 1960 m. gruodžio 14 d. rezoliucija Nr. 1514 (XV)
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/NR0/152/88/IMG/NR015288.pdf?OpenElement> [2006 12 05];
19. JT Generalinės Asamblėjos 1961 metų gruodžio 20 d. rezoliucija Nr.1723 (XVI).
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/167/76/IMG/NR016776.pdf?OpenElement> [2007 02 27];
20. JT Generalinės Asamblėjos 1966 m. spalio 27 d. rezoliucija Nr. 2145 (XXI).
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/004/48/IMG/NR000448.pdf?OpenElement> [2006 12 08];
21. JT Generalinės Asamblėjos 1970 metų spalio 24 d. rezoliucija Nr. 2625 (XXV).
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/348/90/IMG/NR034890.pdf?OpenElement> [2006 12 02];
22. JT Generalinė Asamblėjos 1973 metų lapkričio 2 d. rezoliucija Nr.3061 (XXVIII).
<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/NR0/281/33/IMG/NR028133.pdf?OpenElement> [2007 01 26];
23. JT Generalinės Asamblėjos 1974 metų spalio 14 d. rezoliucija Nr.3210 (XXIX).
<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/12/IMG/NR073812.pdf?OpenElement> [2007 01 24];

24. JT Generalinė Asamblėjos 1974 metų lapkričio 22 d. rezoliucija Nr.3236 (XXIX). <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/738/38/IMG/NR073838.pdf?OpenElement> [2007 01 24];
25. JT Generalinės Asamblėjos 1978 metų gegužės 3d. rezoliucija Nr.S-9/2. [http://daccessdds.un.org-NR010187.pdf\(application/pdfObject\)](http://daccessdds.un.org-NR010187.pdf(application/pdfObject)) [2007 03 07];
25. JT Generalinės Asamblėjos 1979 metų lapkričio 21 d. rezoliucija Nr.A/RES/34/37. <http://www.un.org/documents/ga/res/34/a34res37.pdf> [2007 02 10];
26. JT Generalinės Asamblėjos 1992 m. gruodžio 16 d. rezoliucija Nr. A/RES/47/83. <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/156/46/IMG/N9315646.pdf?OpenElement> [2006 12 06].

2) Specialioji literatūra:

1. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinės tarptautinės teisės įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2000;
2. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Bendroji dalis. Vilnius: Eugrimas, 1998;
3. Vadapalas V. Tarptautinė teisė. Pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius: Eugrimas, 2003;
4. Žalimas D., Žaltauskaitė-Žalimienė S., Petrauskas Z., Saladžius J. Tarptautinės organizacijos. Vilnius: Justitia. 2001;
5. Žalimas D. Čėčėnijos tarptautinis teisinis statusas:dabartis ir perspektyvos // Politologija. 1996/2 (8);
6. Žalimas D. Palestinos sienos byla: aktualios tarptautinės teisės raidos problemas Tarptautinio Teisingumo Teismo konsultacinėje išvadoje // Justitia. Nr. 4 (52). 2004;
7. Cassese A. Self-determination of peoples. A legal reappraisal. Cambridge University Press. 1995;
8. Cassese A. International Law. Second Edition. Oxford: University Press. 2005;
9. Christopher C. Joyner. International Law in the 21 Century. Rules for Global Governance. Rawman and Littlefield Publishers. 2005;
10. Gerhard von Glahn. Law Among Nations. An Introduction to Public International Law. Sixth Edition. Macmillan Publishing Company. New York. 1992;
11. Malcolm N. Shaw. International Law. Fifth Edition. Cambridge University Press. 2006.
12. Nazila Ghanea and Aleksandra Xanthaki. Minorities, Peoples and Self-Determination. Martinus Nijhoff Publishers. Boston. 2005;

13. Rosalyn Higgins. Problem and Process. International Law and how we use it. Clarendon Press. Oxford. 1994;
14. Sjurqur Skaale. The Right to National Self-Determination. The Faroe Island and Greenland. Martinus Nijhoff Publishers. Boston. 2004;
15. William R. Slomanson. Fundamental Perspectives on International Law. Fourth Edition. Thomson. 2003.

3) Praktinė medžiaga:

1. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1950 m. liepos 11 d. konsultacinė išvada dėl Pietvakarių Afrikos tarptautinio statuso. <http://www.icj-cij.org/icjwww/desicions/isswasummary500711.htm> [2006 11 15];
2. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1971 m. birželio 21 d. konsultacinė išvada dėl Namibijos. <http://www.icj-cij.org/icjwww/idesicions/isswasummary710621.htm> [2006 12 02];
3. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1975 m. spalio 16 d. konsultacinė išvada dėl Vakarų Sacharos. <http://www.icj-cij.org/icjwww/desicions/isswasummary751016.htm> [2006 12 04];
4. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje Burkino Faso v. Malis. http://www.icj-cij.org/icasess/1986/vhvm/vhvm_judgment/vhvm_judgment_19861222.pdf [2006 12 04];
5. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1995 m. birželio 30 d. sprendimas byloje Portugalija v. Australija. http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/1995/0630/0630_judgment/0630_judgment_19950630.pdf [2006 11 25];
6. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada dėl sienos statybos okupuotoje Palestinos teritorijoje teisinių pasekmių. <http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/imwp/imwpframe.htm> [2006 11 12].

4) Kita specialioji literatūra:

1. Jungtinių Tautų pateiktas teritorijų sąrašas. <http://www.un.org/Depts/Cartographic/english/geoname.pdf> [2007 02 26];
2. Badinterio Arbitražinės Komisijos Jugoslavijos klausimu išvados. <http://www.ejil.org/journal/Vol3/No1/art13.html> [2007 03 03];

3. Žalimas D. Straipsnis “Teroro aktai tampa Rusijos karo su Čėėėnija kasdienybe”. Publikacija <http://www.skrynia.lt/modules.php?name=News&file=article&sid=337>. [2007 03 06];
4. Eva Herzer. The Right to Self Determination- the Legal Cornerstone to Tibet’s Future. Publikacija <http://www.hearttibet.org/hercer.html> [2007 02 26].

Tautų apsisprendimo principo santykis su teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principais

Santrauka

Šio darbo tema yra tautų apsisprendimo principo santykis su teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principais. Pagrindinis darbo tikslas yra, remiantis tarptautinėmis sutartimis, Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos ir Generalinės Asamblėjos priimtomis rezoliucijomis, Jungtinių Tautų Tarptautinio Teisingumo Teismo praktika, teisės doktrina, išryškinti pagrindinius principų sąveikos aspektus bei pateikti galimus pagrįstus prieštaravimų sprendimo būdus. Nagrinėjama šių principų raida, jų įgyvendinimas, priežastys, dėl kurių principų santykis vertinamas nevienodai, kai kurie susiję probleminiai klausimai. Atskiruose darbo skyriuose pateikiamas tautų apsisprendimo principo santykis su teritorijos vientisumo ir sienų neliečiamumo principais tautų, turinčių teisę į apsisprendimą ar jau įgyvendinusių šią teisę, atžvilgiu.

Tarptautinis tautų apsisprendimo principas reiškia, kad kiekviena tauta, atitinkanti tam tikrus reikalavimus, turi teisę įkurti savo valstybę. Bet vienos tautos teisė į apsisprendimą gali reikšti kitos tautos, valstybės teisės į teritorijos vientisumą ar sienų neliečiamumą pažeidimą ar iškilusią grėsmę. Dėl šios priežasties yra svarbu surasti geriausią variantą sprendžiant kuris principas tam tikroje situacijoje turi būti viršesnis. Bet kai kuriais atvejais sprendimai yra priimti remiantis politiniais, ekonominiais ar kitais motyvais, bet ne remiantis tarptautinės teisės normomis. Vis dar yra pasaulyje tautų, kurių teisė į apsisprendimą yra sumenkinta iškelus į pirmą vietą valstybių teritorijų vientisumo ir sienų neliečiamumo principus.

The Relation of the Principle of Self-Determination with the Principles of Territorial Integrity and Frontiers' Inviolability

Summary

The theme of this work is the relation of the principle of self-determination of peoples with the principles of territorial integrity and frontiers' inviolability. The main purpose of the work is to clarify main aspects of the interface between these principles, on the base of international treaties, resolutions, adopted by the United Nations General Assembly and Security Council, practice of the International Court of Justice, doctrine of law, and to present the possible manners to solve contradictions. It is analysed evolution of these principles, its implementation, reasons for different interpretation of the relation of these principles, some problematical issues, related to the theme of this work. Separate sections of this work provide the relation of the principle of self-determination of peoples with the principles of territorial integrity and frontiers' inviolability in regard to nations which have a right to self-determination or which have already exercised this right.

The international legal principle of self-determination means that every people, if it consistent with certain requirements, have a right to establish its own state. But one people's right to self-determination may mean that another people's, state's right to territorial integrity and frontiers' inviolability is threatened or violated. For this reason it is necessary to find the best solution in deciding which principle in certain situation should prevail. But in some cases solution are made on the ground of political, economical or other reasons, not of legal norms. There are still peoples in the world which rights to self-determination are diminished bringing to the principles of states' territorial integrity and frontiers' inviolability.

